

SVEA HOVRÄTT

En modernare rättegång

Hovrättsprocessen

2010-12-01

Innehåll

1	INLEDNING	5
2	PROCESSUELLA FRÅGOR	6
2.1	Inledning	6
2.2	Presentation av muntlig bevisning m.m. i hovrätten	6
2.2.1	Referat	6
2.2.2	Uppspelning av ljud- och bildupptagning	6
2.2.3	Förnyat förhör	7
2.3	Hur påverkas förberedelserna inför hovrättens avgöranden – beredningsfrågor	11
2.4	Särskilt om hänvisning	12
2.5	Tilltrosreglerna	13
2.6	Avgörande av mål utan huvudförhandling	14
2.7	Hur påverkas huvudförhandlingen?	14
3	INSTÄLLELSE VIA VIDEO/TELEFON SAMT SEKRETESS OCH PARTSINSYN M.M.	17
3.1	Inledning	17
3.2	Videokonferens	17
3.2.1	Regleringen	17
3.2.2	Vid vilka typer av förhandlingar/sammanträden kan videokonferens bli aktuellt?	17
3.2.3	Vem kan inställa sig via videolänk?	18
3.2.4	Förutsättningar för videokonferens	18
3.2.5	I vilka fall bör personer kallas att inställa sig via videolänk resp. erbjudas eller få tillstånd till sådan inställelse?	20
3.2.6	Internationellt	22
3.2.7	Inte frivillighet	23
3.2.8	Äventyr i kallelser m.m.	23
3.2.9	Var parten/den som ska höras ska inställa sig	23
3.2.10	Syn via videolänk	23
3.3	Närvaro via telefon	24
3.3.1	Regleringen	24
3.3.2	Utvidgat användningsområde	24
3.3.3	Förutsättningar	24
3.3.4	Initiativ till närvaro via telefon, tilltrosbevisning m.m.	25
3.3.5	Internationellt	27
3.3.6	Äventyr i kallelser	27

3.3.7	Telefon – var?	27
3.4	Medseende och sidosal	27
3.4.1	Rättslig reglering	27
3.4.2	Förutsättningarna för medseende och användande av sidosal	28
3.5	Sekretess och partsinsyn	29
3.5.1	Offentlighetsprincipen i domstolarna	29
3.5.2	Rätten till partinsyn	32
3.5.3	Praktiska konsekvenser	33
3.5.4	Loggning	33
3.6	Övrigt	34
4	PT-FRÅGOR	35
4.1	Inledning	35
4.2	Vilka avgöranden omfattas av kravet på prövningstillstånd? ..	35
4.3	Vilka avgöranden är undantagna från kravet på prövningstillstånd?	36
4.4	Anslutningsöverklagande	37
4.5	Förutsättningarna för prövningstillstånd	38
4.5.1	Allmänt	38
4.5.2	De särskilda tillståndsgrunderna	39
4.5.2.1	Ändringsfall (49 kap. 14 § 1 RB och 39 § andra stycket 1 ärendelagen)	39
4.5.2.2	Granskningsfall (49 kap. 14 § 2 RB och 39 § andra stycket 2 ärendelagen)	42
4.5.2.3	Prejudikatfall (49 kap. 14 § 3 RB och 39 § andra stycket 3 ärendelagen)	47
4.5.2.4	Extraordinära fall (49 kap. 14 § 4 RB och 39 § andra stycket 4 ärendelagen)	49
4.6	Handläggningen av pt-frågan	49
4.6.1	Behövs komplettering av skälen för prövningstillstånd? ..	49
4.6.2	Delgivningsfrågor	50
4.6.3	Kontroll av tingsrättens ljud- och bildfiler	50
4.6.4	Behövs skriftväxling innan pt-frågan prövas?	50
4.6.5	Behövs sammanträde inför prövningen av pt-frågan?	51
4.6.6	Vilka ska kallas till sammanträde inför prövningen av pt-frågan?	52
4.6.7	Presentation av tingsrättens ljud- och bildfiler vid tillståndsprövningen	52

4.6.8	Prövningstillstånd för hela eller delar av målet, inhibition och förlikningsdiskussion med parterna.....	53
4.7	Frågor om beslutet i pt-frågan	53
4.7.1	Beslutsförhet	53
4.7.2	Omröstning.....	55
4.7.3	Får hovrättens beslut i pt-frågan överklagas?	55
4.7.4	Partiellt prövningstillstånd	55
4.7.5	Beslutets utformning	57
4.7.6	Begäran om förhandsavgörande från EG-domstolen	58
4.8	Fördelningen av arbetsuppgifter	59
4.8.1	Vem kontrollerar tingsrättens ljud- och bildfiler (se även avsnitt 4.6.3)	59
4.8.2	Vem handlägger frågor om prövningstillstånd	59
4.8.3	Vem föredrar frågor om prövningstillstånd	59
4.9	Handläggningstiden av pt-frågan	60
4.10	Uppföljning och utvärdering	60

1 INLEDNING

Det har nu gått ca två år sedan reformen *En modernare rättegång* trädde ikraft. Erfarenheterna av reformen har fortlöpande följts upp vid viceordförandekonferenser och beredningschefsmöten. Även övriga hovrätters erfarenheter av reformen har fångats upp. Frågor som väckts av reformen har också diskuterats vid hovrättens domarinternat hösten 2009 samt vid möten mellan samtliga hovrättspresidenter hösten 2009 och våren 2010. Den del av reformen som avser förfarandet i hovrätten har sålunda utvärderats och tidigare gjorda ställningstaganden har omprövats.

I promemorian behandlas tre områden som påverkats av reformen, nämligen allmänna processrättsliga frågor, teknikfrågor och frågor kring reglerna om provningstillstånd. För varje område har en arbetsgrupp identifierat relevanta frågeställningar, diskuterat dessa och föreslagit lösningar och förhållningssätt. Den processrättsliga gruppen har letts av lagmannen Staffan Lind, teknikgruppen har letts av hovrättsrådet tillika vice ordföranden Mona Wildig och pt-gruppen har letts av hovrättsrådet tillika vice ordföranden Christina Jacobsson.

I denna andra tryckning har framställningen uppdaterats och allmänt setts över utifrån de kunskaper som erhållits genom reformens tillämpning.

2 PROCESSUELLA FRÅGOR

2.1 Inledning

Genom EMR-reformen (prop. 2004/05:131, härefter prop.) har formerna för bevisupptagningen i hovrätt och vissa andra processuella bestämmelser förändrats. Hovrätternas överprövande roll har gjorts tydligare. Parterna har dock en i princip bibehållen rätt till en fullständig prövning av målet. För hovrättens del innebär reformen när det gäller muntlig bevisning att den som huvudregel ska presenteras genom att ljud- och bildupptagningen från tingsrätten spelas upp i stället för att förhörspersonen hörs på nytt i hovrätten.

2.2 Presentation av muntlig bevisning m.m. i hovrätten (prop. s. 198 ff.)

Muntlig bevisning presenteras i hovrätten på följande sätt:

- 1) uppläsning av eller hänvisning till *referat* i tingsrättens dom,
- 2) uppspelning av eller hänvisning till *ljud- och bildupptagning* från tingsrätten,
- 3) uppspelning av *ljud- och bildupptagning* från tingsrätten med *tilläggsförhör*, eller genom
- 4) *omförhör*.

Bestämmelserna i rättegångsbalken om hur muntlig bevisning ska presenteras i hovrätten gäller på samma sätt i förhållande till samtliga förhörspersoner inklusive tilltalade och målsägande.

2.2.1 Referat (prop. s. 199)

Om part åberopar ett referat i tingsrättens dom av förhöret kan det läsas upp vid huvudförhandlingen. Som alternativ till uppläsning av referatet kan hänvisning till referatet ske och det anses därmed upptaget. Det har stora fördelar – inte minst tidsmässigt – att kunna åberopa ett referat ur tingsrättens dom. Vid huvudförhandlingen kan det dock föreligga hinder mot detta med hänsyn till tilltrosreglerna (se nedan under avsnitt 2.5).

2.2.2 Uppspelning av ljud- och bildupptagning (35 kap. 13 § RB, prop. s. 233 ff.)

Vid valet mellan förnyat förhör och uppspelning av ljud- och bildupptagning är huvudregeln att muntlig bevisning ska presenteras genom att ljud- och bildupptagningen från tingsrätten spelas upp.

Bevisningen får även läggas fram genom hänvisning till handlingar i målet om rätten finner det lämpligt. Möjligheten att hänvisa gäller i princip

alla handlingar i målet inklusive ljud- och bildupptagningar vid tingsrätten. Även yrkanden, sakframställningar och – i brottmål – personalia kan således tas upp genom hänvisningar. Det finns alltså möjlighet att i stället för uppspelning hänvisa till ljud- och bildupptagningar och beviset anses därmed upptaget. Denna möjlighet gäller alla mål, men bör enligt förarbetena användas i mindre omfattning i brottmål än i tvistemål. Mer om hänvisning och om hur rätten ska ta del av förhöret i avsnitt 2.4.

2.2.3 Förnyat förhör (35 kap. 13 § RB, prop. s. 233 ff.)

Utgångspunkten är att muntlig bevisning ska förebringas genom uppspelning av förhören i tingsrätten.

En förutsättning för att en förhörsperson ska få höras om i hovrätten är att ytterligare frågor behöver ställas. Detta gäller alla som har hörts vid tingsrätten inklusive tilltalad och målsägande.

En allmän utgångspunkt är att nya frågor bör tillåtas om de kan antas tillföra målet något som inte omfattas av tidigare bevisupptagning och inte kan vägras med stöd av 35 kap. 7 § rättegångsbalken eller 36 kap. 17 § sista stycket rättegångsbalken.

EMR-reformen innebär inte något förbud mot att i brottmål åberopa nya omständigheter eller nya bevis.

Den som vill ställa ytterligare frågor måste ge domstolen ett fullständigt underlag för prövningen av om frågorna ska tillåtas.

Huvudregeln är att muntlig bevisning ska presenteras genom att ljud- och bildupptagningen från tingsrätten spelas upp. En förutsättning för att en förhörsperson ska få höras på nytt i hovrätten är att ytterligare frågor behöver ställas (35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken).

Det bör beaktas att bestämmelsen i 35 kap. 13 § rättegångsbalken avser formerna för presentation av bevisningen och inte bevisningens innehåll. Rätten att föra in nya uppgifter är i huvudsak oförändrad. EMR-reformen innebär således inte något förbud mot att det i brottmål kommer fram nya omständigheter eller nya bevis i hovrätten, eller någon sanktion mot part som för in nya omständigheter och nya bevis sent i processen. Framkommer det behov av förnyade förhör ska sådana hållas.

Enligt förarbetena ska förnyat förhör få ske om ny omständighet åberopats eller ny bevisning har tillåtits eller om det är oklart vad en förhörsperson menat med sin utsaga, t.ex. att han eller hon har lämnat motstridiga uppgifter rörande en omständighet av betydelse. Uppräkningen är inte fullständig utan bör ses som exempel.

Under förutsättning att nya frågor kan antas tillföra målet nya uppgifter bör rätten att ställa nya frågor bedömas främst utifrån regleringen i

35 kap. 7 § rättegångsbalken. Beträffande frågornas innehåll och utformning ska givetvis också bestämmelsen i 36 kap. 17 § sista stycket rättegångsbalken om frågor som inte hör till saken eller är otillbörliga beaktas. En allmän utgångspunkt är mot denna bakgrund att nya frågor bör tillåtas om de kan antas tillföra målet något som inte omfattas av tidigare bevisupptagning och inte kan vägras med stöd av 35 kap. 7 § rättegångsbalken eller 36 kap. 17 § sista stycket rättegångsbalken. I dispositiva tvistemål tillkommer den prövning som ska göras enligt 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken.

Det är samtidigt viktigt att understryka att lagstiftarens utgångspunkt är att ny bevisupptagning normalt inte ska ske i hovrätten. Den som vill ställa ytterligare frågor måste således ge domstolen ett fullständigt underlag för prövningen av om frågorna ska tillåtas. Detta underlag måste innehålla uppgifter om varför förnyat förhör bör hållas, inklusive angivande av bevisstema. Såsom anges i propositionen (s. 204) kan oklara uppgifter i detta avseende vara skäl att säga nej till ny bevisupptagning.

Frågor om förnyade förhör ska hållas reds om möjligt ut under beredningen. Det ankommer i första hand på parterna att ta initiativ till förnyade förhör. Om rätten under beredningen av målet upptäcker brister i inspelningarna som kan motivera nytt förhör eller ytterligare frågor, något som i och för sig är sällsynt, bör den också kunna ta ett sådant initiativ. Visar det sig efter att förhör spelats upp vid huvudförhandlingen att ytterligare frågor behöver ställas, kan rätten i undantagsfall initiera frågan.

Erfarenheterna hittills visar att det inte har inneburit några större problem när frågor om t.ex. tilläggsförhör med den tilltalade uppkommit under huvudförhandlingen. Det har ofta inte föranlett behov av ytterligare utredning eller frågor.

Förnyat förhör i hovrätten kan ske antingen i form av ett tilläggsförhör där upptagningen från tingsrätten först spelas upp och därefter tilläggsfrågor ställs till förhörspersonen, eller i form av ett omförhör där ett helt nytt förhör hålls med vederbörande.

Tilläggsförhör

(35 kap. 13 § RB, 36 kap. 16 § RB, prop. s. 233 ff. och 236 ff.)

Tilläggsförhör inleds med att tingsrättsförhöret spelas upp. Därefter ställs tilläggsfrågorna till förhörspersonen.

Om tilläggsfrågor ska få ställas i ett mål, är huvudregeln att förhöret ska inledas med att ljud- och bildupptagningen från tingsrätten först spelas upp. Därefter får tilläggsfrågorna, som alltså ska behandla annat än vad som redan har tagits upp, ställas.

Tilläggsförhör med andra än den tilltalade kan hållas genom telefonförhör om det inte är olämpligt med hänsyn till tilltrosreglerna.

Tydliga fall när tilläggsförhör *bör komma i fråga* är när

- det kommer fram nya uppgifter av betydelse genom ny bevisning och part vill ställa frågor till tidigare hörda personer med anledning av de nya uppgifterna,
- part begär att få ställa tilläggsfrågor på grund av att nya uppgifter av betydelse framkommit på annat sätt sedan tingsrättens dom,
- part begär att få ställa tilläggsfrågor på grund av att det råder oklarhet om vad en person menat med vissa uppgifter som lämnats vid tingsrätten (svävande uppgifter i sig utgör dock inte skäl för förnyat förhör, se mer nedan om då tilläggsförhör inte bör komma i fråga),
- part begär att få ställa tilläggsfrågor på grund av att en person har nya eller ändrade uppgifter av betydelse att lämna (t.ex. om en förhörsperson glömt att lämna vissa uppgifter eller har ändrat uppfattning angående en omständighet av betydelse sedan huvudförhandlingen i tingsrätten),
- förnyat förhör ska ske med ena parten och det kan antas att nya uppgifter av betydelse då kommer fram och motpartens ombud/försvare mot den bakgrunden begär förnyat förhör även med sin huvudman,
- den tilltalade saknat försvarare vid tingsrätten och en försvarare som förordnats i hovrätten gör gällande att uppgifter av betydelse inte kommit fram eller kommit fram på ett felaktigt sätt,
- presentationsutrustning eller liknande har använts under det inspelade förhöret och en uppspelning kan antas ge en bristfällig bild av vad som förekommit vid förhöret.

Tydliga fall när tilläggsförhör *inte bör komma i fråga* är när

- part begär att få ställa tilläggsfrågor endast på grund av att tingsrätten uppges ha felbedömt en persons trovärdighet,
- part begär att få ställa tilläggsfrågor endast på grund av att parten företräts av annat ombud/annan försvarare vid förhandlingen vid tingsrätten,
- part begär att få ställa tilläggsfrågor till en person på grund av att denne lämnat svävande uppgifter vid tingsrätten och det egentligen inte råder något tvivel om vad som menats och det inte heller finns skäl att anta att andra uppgifter av betydelse skulle lämnas i hovrätten.

Omförhör

(36 kap. 16 § RB, prop. s. 202 ff. och 236 f.)

Skäl för omförhör i stället för uppspelning med tilläggsförhör finns främst då någon tekniskt godtagbar inspelning från tingsrätten inte finns. I övrigt bör omförhör ske endast när förhör i form av tilläggsfrågor inte är lämpligt eller en uppspelning av tingsrättens förhör framstår som onödigt.

Undantag från regeln att förhöret från tingsrätten ska spelas upp innan förnyat förhör hålls i hovrätten måste självklart göras i den situationen att det inte finns någon upptagning från tingsrättens förhör som är se- eller

hörbar, t.ex. då tekniken inte fungerat. Av förarbetena framgår att undantag i övrigt kan göras om det skulle vara olämpligt att inleda med en uppspelning av tingsrättsförhöret. Ett exempel som nämns i förarbetena när det är olämpligt att inleda med en uppspelning är att upptagningen av någon anledning inte finns tillgänglig vid huvudförhandlingen och värdet av en uppspelning inte står i proportion till de olägenheter som ett uppskjutande av huvudförhandlingen skulle innebära. Ett annat exempel som nämns är att förhöret med hänsyn till hur målet har gestaltat sig i hovrätten helt har förlorat i aktualitet.

Tydliga fall när omförhör *bör komma i fråga* är när

- det av tekniska eller andra skäl inte finns någon godtagbar upptagning,
- presentationsutrustning eller liknande har använts under det inspelade förhöret och det bedöms svårt att tillgodogöra sig bevisningen utan ett nytt förhör,
- tilltrosbevisning upptagits per telefon vid tingsrätten,
- förhöret vid tingsrätten gällt flera åtalspunkter som inte särskiljts medan frågan i hovrätten gäller endast en mindre del av det som var aktuellt i första instans. Alternativet i en sådan situation är annars att endast spela upp de för hovrättsprövningen relevanta delarna. Det är dock inte alltid så att man kan vara helt säker på att inte någon av de relevanta delarna även tas upp under någon annan del av förhöret,
- en tilltalad eller någon annan förhörsperson i hovrätten kommer att lämna en helt annan version än vid tingsrätten. Om någon av parterna i ett sådant fall begär uppspelning jämte tilläggsförhör bör dock detta bifallas,
- ett vittne felaktigt har hörts utan att först ha avlagt ed – eventuellt kan det i sådant fall räcka med tilläggsfrågor med inriktning på om uppgifterna i det tidigare förhöret kan bekräftas.

Om ett mål avgjorts i tingsrätten i partens utestående bör av naturliga skäl förhör få hållas i hovrätten.

Tydliga fall när omförhör *inte bör komma i fråga* är när

- det är tillräckligt med ett tilläggsförhör (se ovan),
- omförhör begärs därför att en förnyad bedömning av en persons utsaga önskas.

2.3 Hur påverkas förberedelserna inför hovrättens avgöranden – beredningsfrågor

(50 kap. 4 § RB, 51 kap. 4 § RB, prop. s. 204, 262 och 268 f.)

Under beredningen ska parterna tydligt ange i vilken form de vill att förhör ska tas upp, skälen för detta samt bevis- och förhörstema.

Hovrätten tar i regel ställning till frågan om tillåtande av förnyade förhör under beredningen. Ofta kan frågan anstå till huvudförhandlingen när det gäller förhörspersoner som ändå kommer att inställa sig personligen eller per telefon.

Som framgår ovan ställer frågan om sättet för bevisningens upptagande i hovrätten större krav på förberedelser under beredningsskedet.

En inledande fråga är vilka krav som måste ställas för att förnyat förhör ska ske i hovrätten. Av förarbetena framgår att parterna inte direkt behöver ange vilka faktiska frågor som man avser att ställa.

Däremot är det klart att bevisuppgifterna i överklaganden och svarsskrifter måste vara tydliga. Det bör alltid av bevisuppgiften framgå vilken bevisning som parten åberopar och hur den enligt partens uppfattning bör tas upp; genom uppläsning av referat, hänvisning, uppspelning av ljud- och bildupptagning eller förnyat förhör antingen i form av tilläggsförhör eller omförhör.

I de fall då tingsrättens dom innehåller referat bör parterna regelmässigt tillfrågas om inte referaten är tillräckliga, och vid nekande svar ange vilka ytterligare uppgifter som kommer att framgå genom en uppspelning av förhöret. I de fall då tilltrobestämmelserna kan komma att aktualiseras måste detta dock självfallet beaktas.

Ett krav som bör ställas beträffande förnyat förhör är att det klart framgår vilka skäl som finns för ett sådant förhör och varför uppspelning inte är tillräckligt. Innan hovrätten tar ställning till sättet för bevisningens upptagande i hovrätten bör även den andra parten regelmässigt ha yttrat sig i denna fråga.

Därefter har beredningsorganisationen att ta ställning till hur bevisningen ska presenteras i hovrätten och om förnyat förhör i form av tilläggsförhör eller omförhör bör tillåtas. Det är frågor som i regel bör avgöras av tre ledamöter (se beslut av JO den 25 november 2010, dnr 2574-2009).

2.4 Särskilt om hänvisning

(43 kap. 7-8 §§ RB, 46 kap. 6 och 9 §§ RB, 50 kap. 18-19 §§ RB, 51 kap. 18-19 §§ RB, prop. s. 143 ff., 245 f., 253 f., 267 och 271 f.)

I brottmål bör hänvisning till ljud- och bildupptagning ske endast i undantagsfall.

Vid hänvisning till förhör bör hela rätten ta del av förhöret samtidigt.

Hänvisningar till sekretessbelagda uppgifter ska ske inom stängda dörrar och kan lämpligen samlas till ett tillfälle under huvudförhandlingen.

Reformen ökar möjligheterna att hänvisa till handlingar, inklusive tingsrättens dom med däri intagna referat. I stort sett allt under huvudförhandlingen med undantag för slutanförenden får läggas fram genom hänvisningar till handlingar i målet. Genom att parten hänvisar till handlingar vid huvudförhandlingen, vilket förutsätter att rätten anser att det är lämpligt, anses handlingen upptagen utan att den går igenom under själva huvudförhandlingen. Möjligheten att hänvisa gäller även ljud- och bildupptagningar av förhör vid tingsrätten.

Hänvisningar till handlingar förutsätter att rätten tar del av handlingarna innan målet avgörs. Skriftlig bevisning som är av begränsad omfattning såsom rättsintyg, vårdnadsutredningar och liknande kan ofta anses lämpad för hänvisning. Också beträffande mer omfattande skriftlig bevisning bör möjligheterna till hänvisning utnyttjas. I sådana fall bör emellertid den part som åberopat bevisningen normalt ge vissa förklaringar och läs-anvisningar. Detta kan kompletteras med att parten under förhandlingen pekar på och mer översiktligt går igenom de avsnitt i den skriftliga bevisningen som är av särskilt intresse. Rätten bör som huvudregel ha tagit del av sådant material innan huvudförhandlingen hålls.

I förarbetena till EMR-reformen tas frågan om hänvisning till ljud- och bildfiler upp. En remissinstans ställde sig tveksam till sådana hänvisningar. Regeringen ansåg dock inte att det fanns skäl att undanta muntlig bevisning från bestämmelsen om hänvisning. Däremot framhålls det att denna möjlighet bör tillämpas restriktivt i brottmålsprocessen (prop. 2004/05: 131 s. 147 och 272.). Det bör också beaktas att hänvisning inskränker offentligheten vid förhandlingen.

Detta talar för att hovrätten när brottmål avgörs efter huvudförhandling i regel inte bör använda sig av hänvisning till ljud- och bildupptagningar av förhör.

Hänvisning till ljud- och bildupptagningar kan dock aktualiseras i sådana fall där det av praktiska skäl är svårt att få till stånd en förhandling med uppspelning av samtliga förhör. Hovrätten bör t.ex. för att underlätta ut-sättningen av långa mål med flera aktörer i undantagsfall kunna använda sig av hänvisning för i vart fall delar av den muntliga bevisningen. Problemet med att viss aktör inte kan närvara under hela förhandlingen kan

också lösas genom att han eller hon tillåts utebli från den del av förhandlingen då viss ljud- och bildupptagning spelas upp (jfr avsnitt 2.7). Huvudregeln bör vara att all muntlig bevisning ska läggas fram vid förhandlingen.

Vid hänvisning till förhör i mål som avgörs efter huvudförhandling ska förhören spelas upp för samtliga ledamöter. Alla i rätten bör ta del av uppspelningen gemensamt. Detta bör i regel ske i den ordning som förhöret ska komma enligt processordningen.

Frågor om hänvisningar ställer ökade krav på beredningen. Vad som ska hänvisas till och när rätten ska ta del av förhör är frågor som måste lösas. Det måste också vara klart vad som åberopas i materialet. En hänvisning utan närmare precisering till en hel revisionspromemoria i ett ekomål kan inte godtas. Dessa frågor beslutas lämpligen av en ledamot; beredningschefen eller särskilt utsedd referent.

När hänvisning görs till sekretessuppgifter måste detta ske inom stängda dörrar, annars blir uppgiften offentlig. Något krav att det sker vid något särskilt tillfälle under huvudförhandlingen finns inte.

Ytterligare en fråga är hur advokater och åklagare inför huvudförhandlingen ska kunna ta del av förhör som det hänvisas till. De måste ju ta del av en ljud- och bildupptagning i en domstols lokaler. Frågan kan dock enkelt lösas genom att de alltid kan få en kopia av själva ljudinspelningen.

2.5 Tilltrosreglerna

(50 kap. 23 § RB, 51 kap. 23 § RB, prop. s. 206 f., 268 och 272 f.)

Även vid tilltrosbevisning kan hänvisning ske eller mål avgöras på handlingarna.

Bestämmelserna om i vilka situationer som hovrätten får ändra tingsrättens avgörande vid en tilltrossituation innebär att det är tillräckligt att ljud- och bildinspelningen av förhöret vid tingsrätten spelas upp för att hovrätten ska få avvika från tingsrättens bedömning. Detta förutsätter att det finns en bildupptagning från tingsrättsförhöret. Det får inte ha varit fråga om ett telefonförhör där.

Även vid tilltrosbevisning kan målen avgöras på handlingarna eller hänvisning ske. Erfarenheterna visar att det inte finns anledning att särbehandla tilltrosbevisning i förhållande till annan bevisning i dessa avseenden. Samtliga ledamöter ska i ett sådant fall med hänsyn till tilltrosreglerna ta del av uppspelningen.

Beträffande ansvaret för tilltrosbevisning ger förarbetena inte någon ytterligare vägledning för hur handläggningen bör ske. De sätt som hittills tillämpats vid hovrätten är således tillämpbara även i fortsättningen (jfr Svea hovrätt, viceordförandekonferensen 2006-11-15 bilaga G). I sam-

manhanget bör dock nämnas att den praktiska situationen att frågan om tilltro blir aktuell först under huvudförhandlingen underlättas genom de nya reglerna; det går nu genom dessa att helt enkelt spela upp förhöret från tingsrätten om det tagits upp på ljud- och bildfil.

2.6 Avgörande av mål utan huvudförhandling

(prop. s. 202)

Reglerna om när hovrätten får avgöra mål utan huvudförhandling är oförändrade.

I praktiken ökar möjligheten att avgöra mål utan huvudförhandling i och med att hovrätten kan ta del av ljud- och bildupptagningarna från tingsrätten.

Möjligheten att spela upp förhör från tingsrätten ökar förutsättningarna för att i fler mål än tidigare avgöra målen utan huvudförhandling i och med att även mål med muntlig tilltrosbevisning kan avgöras på det sättet. I de fall när muntlig bevisning åberopas utan att förnyat förhör ska hållas kan alltså målet avgöras utan huvudförhandling.

Frågan om målet kan avgöras på handlingarna bör väckas under beredningen i såväl brottmål som tvistemål.

I brottmålen har hittills inställningen från försvararnas sida i stor utsträckning varit negativ till ett avgörande på handlingarna. Detta beror sannolikt bl.a. på att många ännu inte känner till att hovrätten tar del av den muntliga bevisningen även när målet avgörs utan huvudförhandling. När detta blir mer känt är det troligt att attityderna kommer att ändras och att denna handläggningsform blir vanligare.

Hur en föredragning av ett mål som i tingsrätten avgjordes efter huvudförhandling ser ut i hovrätten är olika från fall till fall bl.a. beroende av vad som är uppe till prövning. Ofta är det dock lämpligt att i stort följa den ordning som skulle ha gällt vid en huvudförhandling, dvs. en genomgång av tingsrättens dom, yrkanden i hovrätten, skriftlig bevisning, muntlig bevisning och sist personalia.

2.7 Hur påverkas huvudförhandlingen?

(prop. s. 204 f.)

Sakframställningen får ökad betydelse.

Förfalloreglerna är oförändrade. Vid bedömningen av om den tilltalade ska vara personligen närvarande bör beaktas bl.a. utredningsskäl, hur ingripande påföljd som är aktuell och den tilltalades inställning i fråga om närvaro.

Sakframställan bör ofta ges en mer framskjuten plats än tidigare. Huvudförhandlingen innehåller hänvisningar till material som alla har gått igenom i förväg och uppspelningar som inte sällan innehåller mer än sådant som är relevant för processen i hovrätten. Detta ställer ökade krav på att parterna fokuserar på sakframställan och i den gör tydligt vad prövningen i hovrätten gäller och vilka omständigheter i bevisupptagningen som har särskild betydelse för prövningen. Självfallet finns det även en hel del mål där frågeställningarna är tydliga redan genom tingsrättens dom. I dessa fall kan det ofta vara fullt tillräckligt att fråga parterna om det är något att tillägga utöver vad som framgår av domen och yrkandena i hovrätten.

I de fall förnyat förhör inte ska hållas kallas normalt inte den som förhöret avser. I brottmål ska dock den tilltalade som regel kallas personligen även om något förnyat förhör inte ska ske. Hans eller hennes närvaro och hörande i personaliadelen har ju i regel betydelse för frågan om påföljd. Utredningsskäl kan alltså tala för ett krav på den tilltalades personliga närvaro.

Förfalloreglerna är oförändrade. Det bör beaktas att ett avgörande i utemålen inte alltid kan anses vara till fördel för den tilltalade, jämfört med att överklagandet förfaller (jfr NJA 2002 s. 32). Huvudregeln bör således alltså vara att överklagandet förfaller.

Högsta domstolen har i NJA 2009 s. 836 angett vissa riktlinjer för bedömningen av frågan om den tilltalades personliga närvaro. I avgörandet hade hovrätten ändrat en frikännande dom och dömt en person som inte var personligen närvarande till tio års fängelse. Högsta domstolen kom fram till att det förelåg hinder mot att pröva målet i hovrätten i den tilltalades personliga frånvaro.

Högsta domstolen uttalade följande om i vilka fall den tilltalades personliga närvaro krävs av andra skäl än utredningsbehovet. ”En utgångspunkt är dock att när hovrättsdomen kan innebära en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen bör den tilltalades personliga närvaro, oberoende av hans eller hennes egen inställning, krävas så långt det låter sig göras under hänsynstagandet till intresset av en rimligt effektiv lagföring. --- Men även andra omständigheterna kan behöva beaktas. Av viss betydelse bör vara utgångsläget, d.v.s. om den tilltalade i tingsrätten är helt frikänd eller om han eller hon är fälld, om än inte i enlighet med åklagarens yrkande. En annan omständighet som bör vägas in är om den tilltalade är ung. I det fallet att den tilltalade avvikit eller håller sig undan kan krav på närvaro behöva efterges, även om en eventuell straffskärpning skulle kunna antas bli mycket betydande. Likaså bör ett klart och otvetydigt eftergivande av rätten att närvara få betydelse för bedömningen (varvid förutsätts att den tilltalade företräds av ombud vid förhandlingen).”

Högsta domstolens uttalanden visar att det finnas andra skäl än utredningsskäl som talar för den tilltalades personliga närvaro. I sammanhang-

et bör även beaktas den rätt som en tilltalad har att vara närvarande endast genom sin försvarare (jfr Europadomstolens dom den 22 september 2009 i målet Pietiläinen v. Finland).

Sedan EMR-reformen trädde i kraft har hovrätten inte sällan, särskilt vid flerdagarsförhandlingar, ställts inför frågan att åklagaren och i vissa fall även den tilltalade inte vill vara närvarande när ljud- och bildfiler spelas upp. I vissa fall har de då tillåtits att lämna förhandlingen under dessa delar. Det kan ifrågasättas om en sådan ordning är tillfredsställande ur aspekter som har att göra med respekten och förtroendet för domstolsprocessen.

Utgångspunkten bör vara att parterna ska vara närvarande vid uppspelning av förhör i hovrätten, bl.a. av det skälet att frågan om tilläggsförhör kan komma att aktualiseras efter uppspelningen. Det bör således höra till undantagen att part tillåts vara frånvarande vid uppspelning av förhör. Det bör aktualiseras främst då det är en förutsättning för att en förhandling ska kunna genomföras inom rimlig tid och processekonomiska skäl starkt talar för att det bör tillåtas.

En inte ovanlig situation i ett brottmål är att den tilltalade men varken målsäganden eller övriga förhörspersoner är närvarande. I samband med att upptagningarna spelas upp kan det då tänkas att den tilltalade vill rätta till eller komplettera någon uppgift.

Om något förnyat förhör med tillägsfrågor inte är återoppat eller tillåtet inför huvudförhandlingen kan det uppstå problem om hovrätten då tillåter att tillägsfrågor ställs till den tilltalade. Åklagaren kan då komma att vilja ställa tillägsfrågor till målsäganden eller något vittne. Eftersom dessa normalt sett inte är närvarande finns det en viss risk att hinder uppkommer mot att omedelbart fortsätta förhandlingen. Erfarenheten har dock visat att åklagaren sällan vill ställa några tillägsfrågor.

Om tillägsfrågor ändå behöver ställas kan detta oftast lösas genom att tilläggsförhör hålls per telefon med berörda förhörspersoner. En annan möjlighet är att vid ett senare tillfälle hålla fortsatt huvudförhandling.

3 INSTÄLLELSE VIA VIDEO/TELEFON SAMT SEKRETESS OCH PARTSINSYN M.M.

3.1 Inledning

Genom att tyngdpunkten i rättsskipningen nu ligger i första instans och muntlig bevisning i hovrätten som huvudregel läggs fram genom ljud- och bildupptagning, eller i vissa fall ljudupptagning, av förhöret vid tingsrätten kallas allt färre förhörspersoner till hovrätten. Normalt kallas dock parterna till förhandlingarna i hovrätten. Såväl beträffande parterna som andra domstolsaktörer kan fråga uppkomma hur de då ska inställa sig – i rättssalen eller på annat sätt.

3.2 Videokonferens

3.2.1 Regleringen

Deltagande i rättegång genom videokonferens regleras i 5 kap. 10 § rättegångsbalken. För att regleringen ska vara teknikoberoende används i lagtexten uttrycket ljud- och bildöverföring.

Som skäl för videokonferens i rättegång anförs i EMR-propositionen (s. 87)

- att det ökar tillgängligheten till domstolarna för samtliga aktörer
- att det därigenom kan minska antalet inställda förhandlingar
- att kostnader och olägenheter kan minskas
- att parter därigenom i större utsträckning kan åberopa och få till stånd nödvändig men kostsam bevisning såsom förhör med sakkunniga
- att det ger möjlighet till mer flexibel och effektiv handläggning,
- att därigenom handläggningstiderna kan förkortas, samt
- att rättssäkerheten samtidigt kan upprätthållas och i vissa avseenden förstärkas.

Att huvudregeln dock fortfarande är inställelse i rättssalen regleras uttryckligen och som skäl anförs (prop. s. 90)

- att videoteknik inte i alla situationer till fullo kan förmedla intryck och upplevelser på samma sätt som den personliga närvaron, och
- den psykologiska betydelsen av personlig närvaro.

3.2.2 Vid vilka typer av förhandlingar/sammanträden kan videokonferens bli aktuellt?

Bestämmelsen är generell och gäller därmed såväl brottmål som tvistemål och även s.k. förhör enligt 52 kap. rättegångsbalken. Inget undantag görs för Ö-mål om konkurser – jfr 16:2 konkurslagen. Bestämmelserna gäller också i ärenden – se 21 § första stycket ärendelagen som hänvisar till 5 kap. 10 § rättegångsbalken.

3.2.3 Vem kan inställa sig via videolänk?

Ingen utesluts från inställelse via videolänk. Således kan såväl förhörspersoner som parter som ska delta i en rättegång utan att höras inställa sig på detta sätt. En annan sak är att det i vissa fall kan vara praktiskt svårt att ordna sådan inställelse för en person – t.ex. med hänsyn till att en tilltalad och hans/hennes försvarare måste få möjlighet till enskild överläggning under förhandlingens gång.

Att ingen part eller förhörsperson utesluts innebär inte att alla i alla typer av situationer kan inställa sig via videolänk. I vilka fall detta är möjligt får följa av förutsättningarna för sådant förhör – se nedan.

Regleringen påverkar inte möjligheten för rättens ledamöter att delta i rättegång via tekniska hjälpmedel. Det har ansetts vara en oskriven regel att rättens ledamöter måste befinna sig i rättssalen och inte – ens till en mindre del av förhandlingen – vara närvarande via t.ex. telefon, se bl.a. NJA 1994 s. 545.

3.2.4 Förutsättningar för videokonferens

Som förutsättning för att part eller annan ska få inställa sig via videolänk anges ”om det finns skäl för det” och det inte är ”olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse eller övriga omständigheter”.

Vid bedömningen ska hänsyn tas till parternas uppfattning, men det är rätten som har det yttersta ansvaret. I specialmotiveringen (s. 225) anförs beträffande personer som ska höras i bevissyfte att domstolen i allmänhet måste ta stor hänsyn till önskemål från den part som åberopat bevisningen och att om parterna, framför allt i dispositiva tvistemål, är ense om att en person kan delta genom videokonferens det i allmänhet saknas anledning för rätten att göra en annan bedömning. I propositionen (s. 89 f.) vidhålls det i förarbetena till den tidigare försökslagstiftningen angivna förhållningssättet till Europakonventionens art. 5.3 (rätt för den som är berövad friheten misstänkt för brott att utan dröjsmål ställas inför domare), dvs. att videokonferens uppfyller kravet.

När finns det skäl för inställelse via videolänk?

Vid bestämmande av om videokonferens kan godtas ska beaktas syften och målsättningar bakom regleringen – se ovan. En inställelse ska enligt propositionen inte bli för belastande för den som ska delta i ett sammanträde inför rätten. Eftersom fysisk inställelse är en huvudregel ska dock krävas någon ”särskild anledning” för att man i stället ska välja inställelse via videolänk (prop. s. 93).

I lagtexten anges att man vid bedömningen av om det finns skäl för att inställa sig via videolänk särskilt ska beakta

1. de kostnader och olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta måste infinna sig i rättssalen, och

2. om den som ska inställa sig känner påtaglig rädsla för att närvara i salen.

Punkten 1 överensstämmer till viss del med den tidigare regleringen av telefonförhör och regleringen i försökslagen. Vad som här i första hand är avsett är långa resor och såväl ekonomiska vinster som tidsvinster. Kostnaderna och olägenheterna kan avse såväl den som ska höras som annan. Något som inte upprepas i nu aktuell reglering i förhållande till den tidigare är kravet att kostnaderna/olägenheterna ”inte står i rimligt förhållande” till betydelsen av att personen inställer sig i rättssalen. Detta berörs inte i propositionen, men det saknas anledning att anta att inte en sådan avvägning bör ske även med nuvarande reglering.

Punkten 2 har ingen motsvarighet i äldre lagstiftning. Genom uttrycket ”påtaglig rädsla” har man velat markera att tröskeln är högre än för medhörning. Möjligheten till medhörning/medseende ska alltså alltid övervägas i första hand. I remissvaren har rätt mycket kritik riktats mot denna punkt. I propositionen (s. 94) anförs dock att man måste ta brottsoffers och andras rädsla på allvar samt att det bör finnas utrymme att beakta någons rädsla och att det bör kunna utgöra ett skäl för videokonferens. Framför allt lyfts här fram vittnen och målsägande i mål om åtal mot personer som kan befaras vara knutna till organiserad brottslighet, samtidigt som det poängteras att det inte är typen av mål som är avgörande utan den rädsla som personen känner. Det tilläggs också att det många gånger ligger i personens eget intresse att få lämna sin berättelse direkt inför rätten.

Under den tid som bestämmelsen funnits verkar det inte ha varit särskilt vanligt med framställningar om att få närvara via video på grund av rädsla att inställa sig i rättssalen. I hovrätt är utrymmet för framställningar av denna typ naturligtvis klart begränsat eftersom få nya förhör hålls i överrätt, men även vid tingsrätt synes framställningar om närvaro via video i huvudsak vara föranlett av kostnader eller andra olägenheter med en inställelse vid rätten.

När är det olämpligt med inställelse via videolänk?

Vid bedömningen av om det är olämpligt att part eller annan inställer sig via videolänk ska en bedömning göras i det enskilda fallet. Framst bör enligt propositionen (s. 95 f.) vara avgörande att kvaliteten på rättsprocessen inte blir lidande och att rättssäkerheten inte på annat sätt äventyras. Bedömningen kommer att bero på vem ska inställa sig och varför, målets karaktär, typ av sammanträde osv. Det kan t.ex. vara rättsens möjlighet att värdera bevisning, vikten av att en ung person är närvarande vid åtal mot honom eller henne eller möjligheten att åstadkomma förlikning som enligt propositionen kan komma att inverka i denna bedömning.

I propositionen anges att det måste krävas starka skäl för videokonferens när det är fråga om en prövning av allvarlig brottslighet eller där en person som önskar delta genom videokonferens utgör den avgörande eller

enda bevisningen. Genom bl.a. sistnämnda uttalande i propositionen och den nya punkten 2 kan konstateras att avsikten synes vara att videokonferens ska kunna accepteras i vissa situationer där telefonförhör tidigare ansetts uteslutet – jfr NJA 1997 s. 822 och 1998 s. 862.

Helhetsbedömning

Frågan om en person ska inställa sig via videolänk ska avgöras utifrån en helhetsbedömning av alla relevanta omständigheter och det kan finnas situationer där en persons närvaro i rättssalen är så avgörande att videokonferens, oavsett skäl härför, aldrig kan tillåtas (prop. s. 96).

3.2.5 I vilka fall bör personer kallas att inställa sig via videolänk resp. erbjudas eller få tillstånd till sådan inställelse?

Utgångspunkten bör vara att parter och ombud ska inställa sig i hovrätts lokaler.

Normalt bör dock åklagare som begär det kunna närvara via videolänk när målet enbart avser påföljd, oavsett varifrån åklagaren kommer. Vidare bör åklagaren på begäran kunna beviljas att närvara på det sättet när en skuldfråga ska prövas, om åklagaren har lång resväg och förhandlingen kan beräknas ta mindre tid än en dag.

En tilltalad med lång resväg till hovrätten och hans/hennes försvarare bör normalt erbjudas närvaro via videolänk dels om målet avser enbart påföljd, dels om en eller flera skuldfrågor ska prövas men den tilltalade inte ska höras på nytt i den delen och förhandlingen kan beräknas ta mindre tid än en dag.

Ett målsägandebiträde som har lång resväg till hovrätten bör kallas att närvara via videolänk om inte hans/hennes huvudman är kallad att höras i hovrätten. Detta bör gälla även om målsäganden för egen talan eller biträder åtalet.

När så är lämpligt bör hovrätten även i övrigt kalla förhörspersoner att inställa sig via videolänk. Tilläggsförhör bör ofta kunna ske på det sättet.

Utgångspunkten för närvaro bör som tidigare vara att parter och ombud kallas att inställa sig i rättssalen. En begäran att i stället få inställa sig via videolänk får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. I vissa fall finns också skäl för att hovrätten tar initiativ till att en person inställer sig på det sättet antingen genom att han/hon erbjuds att inställa sig via videolänk eller genom att han/hon kallas att inställa sig på det sättet.

Antalet framställningar om att förhörspersoner ska få delta via videolänk har inte varit många. Vad som är orsaken till detta är inte känt. En anledning kan mycket väl vara att man inte känner till möjligheten. Samtidigt har ju också antalet nya förhör i hovrätt minskat radikalt.

Däremot har det blivit tämligen vanligt att åklagare begär att få delta i rättegångar på detta sätt. Vid möten med åklagare och advokater har åklagarens utevaro vid del av huvudförhandlingen ifrågasatts, eftersom det framkommit att tilltalade i viss utsträckning upplevt detta som bristande respekt. Någon sådan invändning har däremot inte gjorts beträffande åklagarens närvaro via videolänk. Om målet enbart skulle röra påföljd har vidare anförts att det saknar betydelse i vilken form åklagaren närvarar. I sammanhanget måste också vägas in de olägenheter som följer av långa resvägar för åklagare från vissa åklagarkammare.

Mot nämnda bakgrund bör åklagare normalt kunna närvara via videolänk när målet avser enbart påföljd, oavsett varifrån åklagaren kommer. Vidare bör sådan närvaro kunna ske när en skuldfråga är uppe om åklagaren har lång resväg och förhandlingen kan beräknas ta mindre tid än en dag. Initiativet till sådan närvaro bör dock komma från åklagaren och inte från hovrätten.

En tilltalad och hans/hennes försvarare bör också kunna få närvara via videolänk i motsvarande situationer. Undantag härifrån framstår dock som motiverat om den tilltalade ska höras i skuldfrågan om det inte är frågan om enklare s.k. tilläggsförhör (se nedan), men däremot inte på grund av att den tilltalade ska höras ifråga om påföljd. Har den tilltalade lång väg att resa till hovrätten bör också initiativet till sådan närvaro kunna komma från hovrätten på sådant sätt att ett erbjudande ges. Däremot saknas normalt anledning att mot hans/hennes vilja kalla till närvaro via videolänk.

I sammanhanget kan anmärkas att några problem inte föreligger med att ha två platser uppkopplade till rättssalen samtidigt.

En situation som inte varit helt ovanlig är att en kriminalvårdsanstalt eller liknande begär att en tilltalad som är intagen där ska få närvara vid en huvudförhandling via video, troligen för att minska kostnader och besvär med transport av den intagne till domstolen. I Svea hovrätt har dock sådana framställningar i regel besvarats nekande, till skillnad från sådana framställningar som framställts på den intagnes begäran.

En målsägande som inte är part kallas numera ytterst sällan till hovrätten. Det gäller enbart när det är fråga om s.k. tilläggsförhör eller när det av någon anledning måste hållas ett fullständigt omförhör med målsäganden. I det senare fallet bör huvudregeln om närvaro i rättssalen gälla. Vad däremot gäller tilläggsförhör, se nedan.

En målsägande som är part företräds oftast av åklagaren eller av ett målsägandebiträde och målsägandebiträdet har vanligen fullmakt att företräda sin huvudman i hovrätten. En sådan målsägande kallas inte att inställa sig personligen om han/hon inte ska höras. Även om en målsägande, som inte ska höras, kan inställa sig som part sker detta sällan. Vanligen är det endast åklagaren resp. målsägandebiträdet som inställer sig. Det framstår då som onödigt och därtill kostsamt att ett målsägandebiträde med lång

resväg i sådana fall inställer sig i hovrättens lokaler. I stället framstår som mest ändamålsenligt att kalla dem att inställa sig via videolänk, vilket bör ske utan särskild begäran från biträdet och oavsett dennes inställning i frågan. Skäl att göra annan bedömning föreligger inte om målsäganden för talan eller biträder åtalet. Undantag härifrån bör däremot ske om målsäganden själv anmäler att han/hon vill inställa sig personligen i rättssalen.

I samtliga nu nämnda fall måste naturligtvis göras en bedömning i det enskilda fallet om det finns skäl att frånga vad som normalt bör gälla. Därtill kommer för närvarande den begränsning som följer av bristen på salar med videokonferensteknik.

Vad därefter gäller förhörspersoner, oavsett om de är parter eller inte, torde ofta närvaro i rättssalen vara att föredra. Om det är lämpligt i det enskilda fallet bör dock även sådana personer kunna kallas att närvara via videolänk. Detta kan t.ex. vara lämpligt ifråga om kortare förhör med polismän i enklare brottmål eller skolpersonal i familjemål. Många gånger är det då också möjligt att i stället använda telefon, se följande avsnitt.

Om det över huvud taget är lämpligt att en förhörsperson vars utsaga kan komma att utgöra tilltrosbevisning hörs via video måste bedömas utifrån en helhetsbedömning och med beaktande av de omständigheter som omnämnts ovan under 3.2.4. Enbart med beaktande av förhållandet till hur bevisupptagningen ägde rum vid tingsrätten bör dock förnyad bevisupptagning kunna ske på samma sätt som där, dvs. om tingsrätten hört en person via video (eller för den delen på telefon) bör hinder inte möta mot förnyad bevisupptagning i hovrätten via video. Normalt bör vidare förnyad bevisupptagning i form av s.k. tilläggsfrågor kunna ske via video, oavsett hur tingsrätten hört personen ifråga. Däremot framstår det som tveksamt om hovrätten skulle kunna ta upp ett fullständigt omförhör som utgör tilltrosbevisning via videolänk om underinstansen haft personen i rättssalen, jfr NJA 1998 s. 862.

Närvaro via videolänk är frågor som normalt måste beslutas före huvudförhandling. Sådant beslut kan meddelas av en domare enligt 16 § hovrättsinstruktionen. Önskemålen från åklagarna har lett till en ökad belastning på beredningsorganisationen. Det har också kunnat konstateras att hovrätten inte har tillräckligt många salar med videokonferensteknik, varför deltagande via videolänk har nekats av praktiska skäl. Bristen på salar med sådan teknik har också i något fall lett till att en planerad videokonferens inte kunnat hållas i ett mål därför att ett annat mål där det bedömts vara viktigare att den tekniken får användas måst gå före.

3.2.6 Internationellt

I propositionen (s. 86 och 87) nämns något om användning av videokonferens med en person som inte befinner sig i Sverige. Den nya regleringen innebär ingen förändring, varför detta inte berörs ytterligare här.

3.2.7 Inte frivillighet

Deltagande via videolänk är inte frivilligt. En part eller annan som i stället vill komma till domstolen kan alltså inte tvinga igenom detta. Det sägs dock i propositionen (s. 95) att det endast undantagsvis bör komma ifråga att kalla en part att mot sin vilja delta via video i stället för att inställa sig i rättssalen. Men om domstolen finner att fysisk inställelse inte behövs samtidigt som inställelsen skulle medföra kostnader och olägenheter eller på annat sätt hindra ett effektivt resursutnyttjande som inte står i rimligt förhållande till personens inställelse kan personen ifråga inte kräva fysisk inställelse i rättssalen. Som exempel på sådana fall nämns omhåkningsförhandlingar, som ju inte förekommer i hovrätten. Emellertid torde även vanliga häktningförhandlingar i hovrätten i vissa fall kunna bli aktuella för videokonferens, t.ex. om det finns risk för fritagning.

3.2.8 Äventyr i kallelser m.m.

Vanliga följder vid utevaror – såsom förfall och vite – ska gälla även för den som kallas att höras genom videokonferens. Om part/annan som kallats att närvara via videolänk ändå inställer sig till rättssalen har denne inte rätt till ersättning i större omfattning än om personen inställt sig att höras via videolänk. Den ökade kostnaden har inte varit nödvändig. Nämnda begränsning i rätten till ersättning för inställelse ska framgå av kallelsen (prop. s. 92).

3.2.9 Var parten/den som ska höras ska inställa sig

I förordning (2008:789) om användning av ljudöverföring och ljud- och bildöverföring vid domstolssammanträden föreskrivs att domstolar och andra statliga myndigheter som har utrustning för ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring – om arbetets behöriga gång och förhållandena i övrigt tillåter det – ska ställa utrustning och lokal till förfogande för den som via sådan överföring ska medverka i ett domstolssammanträde. Personen ifråga kallas då till den domstolen/myndigheten, lämpligen på den ort där han eller hon vistas. En kontakt med domstolen/myndigheten måste först ske bl.a. för att försäkra sig om att utrustningen är ledig och att personen kan tas emot.

Många domstolar har särskilda rum som utrustats för den som via videolänk ska delta i sammanträde vid annan domstol. Ett sådant rum bör också kunna användas för deltagande i förhandling vid den egna domstolen, t.ex. vid hörande av barn vid rättegång eller vid hörande av personer som av rädsla inte kan inställa sig i rättssalen.

3.2.10 Syn via videolänk

Syn via videolänk regleras i 5 kap. 11 § rättegångsbalken.

3.3 Närvaro via telefon

3.3.1 Regleringen

Bestämmelserna om närvaro via telefon finns i 5 kap. 10 § rättegångsbalken, dvs. regleringen är gemensam med den om videokonferens. Begreppet som används i lagtexten är deltagande genom ljudöverföring.

3.3.2 Utvidgat användningsområde

Användningsområdet för närvaro via telefon är större än tidigare. En sådan utvidgning är att deltagande per telefon gäller alla aktörer. Ofta får man dock förutsätta att parter, ombud och olika rättsliga biträden kommer att behöva finnas i rättssalen. Se vidare nedan under 3.8.3.

Närvaro via telefon tillåts, liksom videokonferens, vid alla typer av sammanträden. I EMR-propositionen (s. 98) betonas särskilt att telefonkonferens kan bli vanligt i tvistemål, framför allt dispositiva sådana.

3.3.3 Förutsättningar

Förutsättningarna för närvaro via telefon anges nu, liksom vid videokonferens, vara ”om det finns skäl för det” och det inte är ”olämpligt”. Vid avgörande om det finns skäl för det ska rätten särskilt beakta

1. de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen och
2. om någon som ska delta i sammanträdet känner påtaglig rädsla för att närvara i rättssalen.

Vad som sägs vid *punkten 1* överensstämmer i princip med tidigare reglering. Det har ofta handlat om t.ex. lärare eller förskolepersonal i ett familjemål, poliser som ska vittna om något de erfarit i sitt arbete eller liknande. Det har inte varit fråga om central bevisning annat än i mål avseende t.ex. trafikförseelser.

I sistnämnda fall hålls dock sällan förhör, utan i stället godtas polisrapporter som bevisning i enlighet med 35 kap. 14 § första stycket 3 rättegångsbalken. När det gäller fall då någon enligt tidigare reglering hörts via telefon i tvistemål kan man nu i många fall också godta vittnesattester – se andra stycket i 35 kap. 14 § rättegångsbalken (vittnesattester får användas i tvistemål om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt). I den delen kan man alltså säga att tillämpningsområdet för närvaro via telefon snarast minskat.

Punkten 2 i nuvarande reglering torde sällan bli aktuell för närvaro via telefon. Även om regleringen för närvaro via telefon och videokonferens nu är likadan innebär detta inte att närvaro på de två sätten anses vara likvärdiga. Videokonferens bör normalt väljas framför ljudöverföring om

inte detta medför omotiverade kostnader eller olägenheter för den enskilde (prop. s. 226).

Den nuvarande regleringen kan inte uppfattas så att tidigare praxis avseende när telefonkonferens inte bör användas blivit inaktuell, se bl.a. NJA 1997 s. 822. Tvärtom har hovrätten i RH 2009:61 betonat rättens allmänna skyldighet att i brottmål sörja för att bevismaterialet förebringas på ett med hänsyn till omständigheterna bra sätt och så att befogade rättssäkerhetsanspråk från den tilltalades sida tillgodoses, inte minst när det är fråga om uppgifter av central betydelse i ett mål som avser brottslighet med högt straffvärde. I fallet utgjorde förhör med målsäganden den huvudsakliga bevisningen och detta hade varit av avgörande betydelse i målet. Hovrätten fann att det då varit olämpligt att målsäganden hörts via telefon och undanröjde tingsrättens dom.

Ett annat beslut där hovrätten återförvisade ett mål till tingsrätten på grund av att viss bevisning tagits upp enbart per telefon (hovrättens mål nr B 2647-10) gällde bl.a. våldtäkt och våldtäkt mot barn. Tingsrätten hade där dömt den tilltalade för nämnda brott till sex års fängelse. Den tilltalade hade i huvudsak förnekat brott. Bevisningen vid tingsrätten var till viss del skriftlig, men framför allt bestod den av förhör med tre målsäganden och med tolv vittnen. Sex av vittnena hördes per telefon. Såvitt framgick av tingsrättens domskäl hade uppgifter från sistnämnda vittnen, med något undantag, varit av betydelse för avgörandet. Hovrätten fann att det beträffande i vart fall fem av vittnena varit olämpligt att de hörts enbart per telefon. Det kan i sammanhanget noteras att det i målet i hovrätten inledningsvis påkallades att de vittnen som vid tingsrätten hörts på telefon skulle kallas för att inställa sig till förhör i hovrätten.

3.3.4 Initiativ till närvaro via telefon, tilltrosbevisning m.m.

Som huvudregel bör parter och ombud kallas att inställa sig i rättssalen. En begäran att i stället få inställa sig via telefon får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

I brottmål bör åklagaren i regel kunna få närvara via telefon om målet gäller enbart påföljd och/eller utvisning, med undantag för mål där den tilltalade är under 18 år. Gäller målet i hovrätten en skuldfråga bör bedömningen om åklagaren kan närvara per telefon vara mer restriktiv.

När så är lämpligt bör hovrätten ta initiativ till att andra förhörspersoner än parter kallas att inställa sig via telefon. Tilläggsförhör torde ofta kunna ske på det sättet.

Enligt EMR-propositionen är det i allmänhet olämpligt att låta parter eller juridiska biträden delta per telefon i brottmål (s. 98). Som exempel på undantag härifrån (s. 99) nämns att åklagare och försvarare deltar per telefon vid häkningsförhandling i tilltalads utevaro och tilltalad som deltar per telefon som alternativ till att målet avgörs i hans eller hennes ute-

varo. Vidare nämns situationer då någon deltar per video och tekniken slutar fungera när inte så mycket återstår av förhöret/förhandlingen.

Som tidigare nämnts har det vid möten med åklagare och advokater ifrågasatts att åklagaren, när en skuldfråga ska prövas av hovrätten, inte är närvarande vid en del av huvudförhandlingen. De tilltalade har i viss utsträckning upplevt detta som bristande respekt. Om målet enbart skulle röra påföljd har däremot anförts att det saknar betydelse i vilken form åklagaren närvarar. Vad som nu sagts bör innebära att det saknas invändningar mot att åklagare i mål om påföljd närvarar via telefon.

I praktiken har det också blivit relativt vanligt att åklagare som begärt detta i mål om påföljd fått delta i huvudförhandlingen via telefon (eller videokonferens om tekniken funnits tillgänglig). Detta har gällt även i fall då åklagaren inte haft lång resväg. Däremot har sådan närvaro mer sällan accepterats om en eller flera skuldfrågor ska prövas och åklagarens närvaro via telefon har inte godtagits om den tilltalade varit under 18 år.

Vid viceordförandekonferens i februari 2010 har också samtliga avdelningar enats om att en begäran från åklagaren om att få närvara via telefon som huvudregel kan godtas om målet endast rör påföljd och/eller utvisning – oavsett var åklagaren har sitt tjänsteställe – dock inte i mål där den tilltalade är under 18 år. Parterna ska då i möjligaste mån i förväg underrättas om att åklagaren kommer att närvara per telefon.

När det gäller tilltalade torde i vissa brottmål en tilltalad som enbart ska höras beträffande personalia kunna höra via telefon, dock kanske inte om det är aktuellt med en frivårdspåföljd. Som huvudregel bör emellertid tilltalade kallas att inställa sig i rättssalen.

Som regel bör initiativet att någon närvarar vid förhandling via telefon inte komma från hovrätten. När det gäller andra förhörspersoner än parter bör dock hovrätten, när så är lämpligt, redan under beredningen av mål ta initiativ till att personen kallas att höras på telefon. Det får antas att tilläggsförhör ofta torde kunna ske på det sättet, även om underrätten tagit upp förhöret med både ljud och bild. Skulle förhöret med personen vid tingsrätten utgöra s.k. tilltrosbevisning utesluter detta inte att kompletterande frågor ställs till denne om det t.ex. gäller ett mindre klagörande.

I de fall man haft telefonkonferens för upptagande av muntlig bevisning vid underrätten och hovrätten bestämmer att förhöret måste tas upp på nytt i sin helhet bör telefonkonferens också kunna användas i hovrätten, under förutsättning att de allmänna förutsättningarna för förhör via telefon är uppfyllda. Däremot framstår det som mer tveksamt att hovrätten skulle kunna ta upp ett fullständigt omförhör per telefon om underinstansen haft personen i rättssalen eller via videolänk. Så bör i vart fall inte ske om det är fråga om tilltrosbevisning och särskilt inte i fall då bevisningen är central (jfr vad som sagts i föregående avsnitt om rättens all-

männas skyldighet att sörja för att bevismaterialet förebringas på ett med hänsyn till omständigheterna bra sätt).

3.3.5 Internationellt

Regleringen innehåller inget nytt ifråga om närvaro via telefon vad gäller personer som befinner sig utomlands.

3.3.6 Äventyr i kallelser

Liksom vad gäller videokonferens gäller samma påföljder – såsom förfall och vite – även den som kallas att höras på telefon. Om part/annan som kallats att närvara per telefon ändå inställer sig till rättssalen har denne inte rätt till ersättning i större omfattning än om personen inställt sig att höras per telefon, eftersom den ökade kostnaden inte varit nödvändig. Denna begränsning i rätten till ersättning för inställelse ska framgå av kallelsen.

3.3.7 Telefon – var?

Någon reglering om att en part/annan ska inställa sig på något speciellt ställe för att därifrån ha telefonkontakt med domstolen finns inte. Normalt hörs personen på sin hem- eller arbetstelefon och i vissa fall även via mobiltelefon. Den tidigare nämnda förordningen (2008:789) om användning av ljudöverföring och ljud- och bildöverföring vid domstols-sammanträden föreskriver dock att domstolar och andra statliga myndigheter – om arbetets behöriga gång och förhållandena i övrigt tillåter det – ska ställa utrustning och lokal till förfogande för den som ska medverka per telefon i ett domstolssammanträde. Man kan då kalla personen till den domstolen/myndigheten, lämpligen på den ort där han eller hon vistas.

3.4 Medseende och sidosal

3.4.1 Rättslig reglering

Den som kallas att inställa sig i hovrätten kommer normalt också att närvara vid rättegången i rättssalen. I vissa fall kan dock en person komma att befinna sig i ett angränsande utrymme.

En situation när en domstolsaktör inte finns i rättssalen under rättegången följer av reglerna om ljudöverföring (medhörning) och ljud- och bildöverföring (medseende). Närmare bestämmelser om förutsättningarna för detta finns i 36 kap. 18 § rättegångsbalken till vilken 37 kap. 3 § samma balk hänvisar. När en berättelse lämnas i en parts frånvaro ska parten om

möjligt få följa förhöret genom en ljudöverföring eller en ljud- och bildöverföring.

Vidare finns i 5 kap. 12 § rättegångsbalken bestämmelser om sidosal, en särskilt iordningställd lokal i de fall där den som ska delta i ett sammanträde respektive åhörare som inte kan beredas plats i rättssalen kan följa sammanträdet genom en ljud- och bildöverföring.

Annars får en bildupptagning i eller en bildöverföring från rättssalen inte ske. Detta får nämligen enligt 5 kap. 9 § rättegångsbalken ske endast om det följer av lag. Rätten får också förbjuda annans ljudupptagning eller ljudöverföring (även per telefon) under ett förhör om det kan antas att ljudupptagningen eller ljudöverföringen besvärar den som hörs i sådan grad att det blir till men för utredningen.

Det ankommer enligt 5 kap. 9 och 12 §§ rättegångsbalken på rättens ordförande att upprätthålla ordningen såväl i rättssalen som i sidosalen och att meddela de ordningsregler som behövs.

3.4.2 Förutsättningarna för medseende och användande av sidosal

Möjligheten att delta genom ljud- och bildöverföring bör enligt EMR-propositionen normalt väljas framför ljudöverföring. Dock ska rätten i det enskilda fallet ta ställning till på vilket sätt den utvisade lämpligast ska kunna följa förhöret. Rätten bör vid detta ställningstagande ta hänsyn till förhörspersonens rädsla eller andra skäl som föranlett utvisningen av parten (prop. s. 238).

Rätten ska se till att en part som inte får plats i rättssalen kan följa sammanträdet i en sidosal. Vidare kan man när det är ett större antal åhörare ge dessa möjlighet att följa rättegången från en sådan sidosal. Om det endast finns åhörare i sidosalen kan rätten dock välja att överföra enbart ljudet till salen. En part däremot bör placeras i sidosal endast om det är alldeles nödvändigt och han/hon ska flyttas till rättssalen när det är dags för förhör (prop. s. 227).

3.4.3 Ordningen i medhörningsrum m.m.

Såväl medhörning som medseende kräver tillgång till extrarum där den medhörande eller medseende ska kunna sitta. Problematiken om vilka regler som gäller och vem som ansvarar för ordningen där är i sig inte ny, utan får ses mot bakgrund av den medhörning som hittills förekommit i rätten. Det finns inte några särskilda författningsbestämmelser om vad som gäller för dessa lokaler, förutom sidosal. Med beaktande av vad som gäller för rättens sammanträden i allmänhet och de bestämmelserna om sidosal torde man dock kunna utgå från att även ifrågavarande rum, när de är uppkopplade till en rättssal, faller under ordförandens ansvarsområde och att den som vistas där har att följa de ordningsregler ordföranden bestämt.

Sanktionsbestämmelser finns i 9 kap. 5 § rättegångsbalken. Den som bryter mot en ordningsregel eller ett förbud som har meddelats med stöd av 5 kap. 9 § rättegångsbalken eller tar upp eller överför bild i strid med 5 kap. 9 § andra stycket döms till penningböter.

3.5 Sekretess och partsinsyn

3.5.1 Offentlighetsprincipen i domstolarna

I domstolar kommer offentlighetsprincipen till uttryck genom regeringsformens bestämmelser om offentliga förhandlingar och genom tryckfrihetsförordningens bestämmelser om rätten för varje medborgare att ta del av allmänna handlingar. Även tryckfrihetsförordningens bestämmelser om meddelarfrihet kan aktualiseras i domstolarna. Dessa grundlagsfästa rättigheter kan endast inskränkas genom lag.

När blir en ljud- och bildupptagning en allmän handling?

Ljud- och bildupptagningar omfattas av definitionen av handlingar i tryckfrihetsförordningen (TF). Rätten för varje medborgare att ta del av handlingar gäller s.k. allmänna handlingar. En handling blir allmän enligt 2 kap. 3 § TF om den förvaras hos en myndighet och enligt 6 och 7 §§ samma kapitel är att anse som inkommen eller upprättad hos myndigheten.

En ljudupptagning av förhör gjord av domstol har ansetts utgöra en del av protokollet. Enligt 2 kap. 7 § TF anses ett protokoll eller därmed gjorda anteckningar upprättade redan när handlingen har justerats av myndigheten eller på annat sätt färdigställts. Enligt EMR-propositionen (s. 112) gäller detta oavsett vilka uppgifter rätten enligt 6 kap. 3 § rättegångsbalken väljer att anteckna i protokollet; så länge det upprättas en särskild handling över de uppgifter som lämnas utgör denna ett protokoll i TF:s mening. Skulle möjligheten i 6 kap. 3 § rättegångsbalken utnyttjas så att det varken förs protokoll eller anteckningar vid förhandlingen, blir ljudupptagningen däremot en allmän handling enligt huvudregeln i 2 kap. 7 § TF dvs. först när domen har avkunnats eller expedierats. Att varken anteckningar eller protokoll förs vid hovrättens förhandlingar är mycket ovanligt.

I propositionen (s. 111) anges att det inte finns någon anledning att i detta avseende göra någon skillnad mellan tidigare ljudupptagningar och ljud- och bildupptagningar. Detta innebär alltså att en ljud- och bildupptagning som huvudregel blir allmän handling när protokollet justeras eller anteckningarna färdigställs.

I vilka fall kan en bildupptagning omfattas av sekretess?

Inskränkningar i varje medborgares rätt att ta del av allmänna handlingar finns i offentlighets- och sekretesslagen (OSL). Sekretess får endast få tillgodose de intressen som finns angivna i 2 kap. 2 § TF. I propositionen (s. 114 ff.) diskuterade regeringen behovet av en sekretessbestämmelse för bildupptagningar. Regeringen ansåg att det på goda grunder kunde antas att de allra flesta som kallas till en domstol i förhörssyfte skulle anse att en obegränsad möjlighet för andra att ta del av videoupptagningen från deras förhör skulle utgöra ett avsevärt intrång i den personliga integriteten, betydligt större än vad tidigare ljudupptagningar inneburit. Regeringen ansåg därför att en begränsningsregel borde införas som har sin utgångspunkt i önskemålet att förhindra att bildupptagningen får en omfattande spridning och offentlighet. En bestämmelse finns därför nu i 43 kap. 4 § OSL enligt vilken sekretess gäller hos domstol för uppgift i bild som ingår i en ljud- och bildupptagning av ett förhör som hållits i domstol, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att det hörde lider men.

Bestämmelsen avser att skydda den hördes personliga förhållanden. Står det klart att uppgiften kan lämnas ut utan att den hörde lider men ska detta ske. Skaderekvisitet är omvänt och det föreligger en presumtion för sekretess. Sekretessen avser uppgift i bild som ingår i en ljud- och bildupptagning av ett förhör som hållits i domstol. Den gäller alltså inte vid en syn. Inte heller omfattas fotografier. Det framgår vidare att det inte är uppgifterna i ljudupptagningen som är föremålet för sekretessen, utan enbart bilden som ingår i en ljud- och bildupptagning. Frågan om rätten borde ge den som hörts tillfälle att yttra sig före beslut i frågan om utlämnande har behandlats i propositionen. Enligt regeringen (s. 118) förelåg inte något sådant behov, eftersom det föreligger en presumtion för sekretess. En fråga som däremot inte berörts i förarbetena är hur domstolen ska agera för det fall det finns en uppgift om att den hörde samtycker till att bildupptagningen lämnas ut. Eftersom sekretessbestämmelsen endast avser att skydda förhörspersonen kan ju bildupptagningen lämnas ut vid samtycke. Frågan är i vad mån domstolen har att kontrollera om uppgiften om samtycke är riktigt.

En praktisk situation kan vara följande. Media begär att få ut en bildupptagning och hänvisar till att den hörde samtycker till ett utlämnande av bildupptagningen. Bör domstolen i denna situation ge den hörde tillfälle att yttra sig? Finns det någon skyldighet att kontrollera att samtycket är korrekt och fortfarande gäller? Å ena sidan ska en begäran om att få ta del av allmän handling behandlas genast eller så snart det är möjligt. Å andra sidan medges en viss handläggningstid vid ett omvänt skaderekvisit för att utröna om en handling ändå kan lämnas ut.

Om sökanden endast påstår att det finns ett samtycke till att bildupptagningen ska lämnas ut bör en begäran om att få ut en bildupptagning avslås. Vid sådant förhållande kvarstår presumtionen för sekretess. Skulle däremot den sökande bifoga ett skriftligt medgivande från den hörde bör

rätten i normalfallet kontrollera med förhörspersonen att rätt person har gett sitt samtycke. Är sökande advokat eller åklagare bör dock det bifogade skriftliga samtycket kunna godtas utan ytterligare kontroller.

Sekretessregeln tar alltså inte sikte på att skydda allmänna intressen av att kunna genomföra en rättegång. Inte heller den tilltalades eller ett brottsoffers personliga förhållanden skyddas genom sekretessbestämmelsen, annat än när det gäller skyddet för den egna bilden i det egna förhöret. Uppgifter i en ljud- och bildupptagning kan även omfattas av sekretess enligt 21 kap. 7 § OSL. Föreligger behov av sekretess för de ljuduppgifter som lämnas i domstolen vid en icke-offentlig förhandling, får domstolen liksom tidigare förordna att sekretessbestämmelsen ska fortsätta att vara tillämplig t.ex. enligt 35 kap. 12 § OSL i mål om ansvar för sexualbrott för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden.

Förhållandet mellan förhandlingsoffentligheten och rätten att få ta del av bildupptagningar

Förhandlingsoffentligheten styrs i huvudsak av OSL. Enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken får domstolen förordna om stängda dörrar om det kan antas att det vid en förhandling kommer att läggas fram en uppgift som omfattas av sekretess, om det bedöms vara av synnerligt vikt att uppgiften inte röjs. Vidare anges att en förhandling alltid får hållas inom stängda dörrar vid vissa särskilt angivna bestämmelser bl.a. 35 kap. 12 § och 36 kap.1 § OSL.

För att en ljud- och bildupptagning som tagits upp inom stängda dörrar ska omfattas av sekretess krävs normalt att rätten, när den skiljer målet ifrån sig, förordnar att sekretessbestämmelsen ska fortsätta att vara tillämplig (43 kap. 5 § andra stycket OSL). I dessa fall gäller, liksom tidigare, sekretess för de uppgifter som lämnats vid förhandlingen och som finns i ljud- och bildupptagningen.

Tillämpningen av sekretessbestämmelsen i 43 kap. 4 § OSL kräver därmed inte att förhandlingen har hållits bakom stängda dörrar eller ett sekretessförordnande i domen. På motsvarande sätt som vid sekretess enligt 18 kap. 5 § OSL, fortsätter sekretessen att gälla oavsett om uppgifterna läggs fram vid en offentlig förhandling (43 kap. 5 § första stycket OSL).

Inskränkningar i meddelarfriheten

Meddelarfrihet innebär en rätt att lämna ut uppgifter i vilket ämne som helst för publicering i de medier som tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen omfattar (1 kap. 1 § tredje stycket TF och 1 kap. 2 § YGL). Meddelarfriheten omfattar endast ett utlämnande av uppgifter och ger aldrig någon rätt att lämna ut allmänna handlingar som omfattas av sekretess. Begränsningar i meddelarfriheten finns i OSL. Ett sådant undantag finns såvitt avser bildupptagningarna både före och efter det att upptagningen har blivit allmän handling (43 kap. 11 § OSL).

3.5.2 Rätten till partsyn

En grundläggande princip enligt rättegångsbalken är att en part har rätt att ta del av alla omständigheter som ligger till grund för avgörandet. Principen är inte lagfäst. Inom förvaltningsrätten är principen reglerad i 16 § första meningen förvaltningslagen. Enligt bestämmelsen har en sökande, klagande eller annan part rätt att ta del av det som har tillförts ärendet, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild. Rätten att ta del av uppgifter gäller med de begränsningar som följer av 10 kap. 3 § OSL.

Enligt 10 kap. 3 § OSL hindrar sekretess inte att en enskild eller en myndighet som är part i mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet och som på grund av sin partsställning har rätt till insyn i handläggningen, tar del av handling eller annat material i målet eller ärendet. Handling eller annat material får dock inte lämnas ut till parten i den utsträckning det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. I sådant fall ska myndigheten på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller, i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda. Sekretessen hindrar dock inte att en part tar del av dom eller beslut i målet eller ärendet. Inte heller innebär sekretess någon begränsning i partens rätt enligt rättegångsbalken att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörande i målet eller ärendet. När sekretessbelagd uppgift lämnas till part enligt nämnda bestämmelse får förbehåll att lämna uppgiften vidare eller att utnyttja den göras. Ett sådant förbehåll får dock bl.a. inte innebära förbud mot att utnyttja uppgiften i målet eller ärendet. (10 kap. 4 § OSL)

Enligt EMR-propositionen (s.120) innebär rätten till partsyn inte med automatik att parten också har rätt att få den handling varav omständigheterna framgår utlämnad till sig. Rätten till partsyn torde, enligt förarbetena, kunna realiseras utan att videoupptagningen lämnas ut till parten, under förutsättning att parten, dennes ombud eller den offentliga försvararen ges möjlighet att ta del av uppgiften på annat sätt, t.ex. i domstolens lokaler eller genom att parten får en kopia av ljudupptagningen.

Göta hovrätt har i beslut under försöksverksamheten haft att pröva begäran från både åklagare och annan part att få kopior av ljud- och bildupptagning av förhör (se bl.a. Göta hovrätts beslut 2008-02-13 i mål nr Ö 441-08 och Göta hovrätts beslut 2008-04-17, dnr 2008-238). I besluten fann hovrätten att partsynen var tillgodosedd genom att sökanden fick möjlighet att ta del av bildupptagningarna i hovrättens lokaler. Denna praxis har godtagits av Högsta domstolen (se NJA 2008 s. 883). Högsta domstolen har även i NJA 2008 s. 634 prövat frågan om ett beslut under rättegången i hovrätten, där part nekats få ut en bildupptagning, får överklagas särskilt. Högsta domstolen fann att hovrättens beslut innefattade en tillämpning av den rätt till partsyn som följer av rättegångsbalkens regler och att beslutet inte kunde anses utgöra en prövning enligt tryck-

frihetsförordningen och den tidigare sekretesslagens bestämmelser om utlämnande av allmän handling. Hovrättens beslut fick därför enligt 49 kap. 3 § andra stycket och 54 kap. 5 § rättegångsbalken inte överklagas särskilt, utan endast i samband med hovrättens dom eller slutliga beslut. Högsta domstolen avvisade därför överklagandet.

3.5.3 Praktiska konsekvenser

Vid en begäran om att få ta del av en ljud- och bildupptagning kan följande checklista användas:

1. Har ljud- och bildupptagningen blivit en allmän handling?
 - a) Om protokoll inte justerats/anteckningar inte färdigställts, meddela den som begärt ut ljud/bildupptagningen detta, eventuellt meddelas skriftligt beslut.
2. Part begär att få ta del av en ljud- och bildupptagning av någon annans förhör än sitt eget.
 - a) Omfattas materialet av partsinsynen? I princip alltid.
 - b) Undersök om det är tillräckligt om parten får del av ljudupptagning – i få fall behövs inte något beslut.
 - c) Om parten vill ha bild – kontrollera om denne vill ha ljud även om bild inte kommer att lämnas ut.
 - d) Fatta beslut om att partsinsynen tillgodoses genom att parten får ta del av bildupptagningen inom hovrättens lokaler.
3. Annan än part begär att få ta del av en ljud- och bildupptagning av annans förhör än sitt eget.
 - a) Omfattas ljud- och bildupptagningen av annan sekretess än 43 kap. 4 § OSL? Kontrollera att förhandlingen hållits inom stängda dörrar och att domstolen förordnat om sekretess när den skiljt målet ifrån sig.
 - b) Omfattas bildupptagningen enbart av sekretess enligt 43 kap. 4 § OSL?
4. Begäran att få ta del av ljud- och bildupptagning som medges av den hörde.
 - a) Påstås endast samtycke av sökande ska begäran avslås.
 - b) Är samtycket skriftligt kontrolleras detta med den hörde. Om samtycket godkänns av rätten ska bildupptagningen lämnas ut. Formligt beslut behöver inte fattas. Om den hörde inte vidhåller samtycket ska begäran avslås.

3.5.4 Loggning

Den som lyssnar på ljud inspelat inom stängda dörrar loggas. Motsvarande gäller den som tittar på en bildupptagning oavsett om inspelning skett inom stängda dörrar eller inte.

3.6 Övrigt

Gallring av ljud- och bildupptagning sker automatiskt och är kopplat till avgörandet samt registrering av ett överklagande. Filen bevaras i två månader efter avgörandet. Om avgörandet överklagas bevaras filen tills ett lagakraftvunnet avgörande finns. Om någon överklagar ett avgörande men överklagandet avvisas som för sent inkommet ska i och för sig bildfilen gallras två månader efter avgörandet i sak. Skulle avvisningsbeslutet överklagas och ändras kan detta medföra problem. Emellertid kommer ljud- och bildfilerna enligt uppgift inte att gallras så länge det finns något icke-lagakraftvunnet avgörande i målet, vilket till viss del förbättrar läget i den nämnda situationen.

4 PT-FRÅGOR

4.1 Inledning

Den 1 november 2008 genomfördes vissa ändringar i hovrättsprocessen som innebar att systemet med prövningstillstånd utvidgades till att omfatta alla tvistemål och domstolsärenden som överklagas från tingsrätt till hovrätt. Genom det nya regelsystemet får rättskipningen sin tyngd i första instans samtidigt som fokus sätts på hovrättens uppgift att kontrollera tingsrättens avgöranden. Grundtanken med reformen är att hovrätten ska koncentrera sig på sådana tingsrättsavgöranden där en överprövning fyller någon saklig funktion, dvs. i huvudsak avgöranden som kan vara felaktiga. Det innebär att garantierna för riktiga domstolsavgöranden stärks samtidigt som handläggningen i hovrätten blir snabbare. Det finns skäl att redan inledningsvis understryka att det nu införda kravet på prövningstillstånd inte innebär att hovrätten inte prövar ett överklagande. Reglerna om prövningstillstånd innebär i stället att hovrätten redan vid en inledande prövning tar ställning till om handläggningen av ett överklagande bör fortsätta med en fullständig rättegång i hovrätten eller om det inte finns skäl att meddela prövningstillstånd och tingsrättens avgörande därför ska stå fast. (Se prop. s. 177 f.)

4.2 Vilka avgöranden omfattas av kravet på prövningstillstånd?

Enligt 49 kap. 12 § rättegångsbalken krävs det prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens dom eller beslut, om inte annat är föreskrivet. Kravet på prövningstillstånd gäller alla tingsrättsavgöranden (domar, slutliga beslut och beslut under rättegången) som överklagas till hovrätten och det omfattar även mål som handlagts av tingsrätten i särskild sammansättning, t.ex. patentmål, fastighetsmål, miljömål samt tryck- och yttrandefrihetsmål (dock endast sådana mål som avser enskilt anspråk på grund av tryck- och yttrandefrihetsbrott och som förs utan samband med åtal). Av hänvisningen i 16 kap. 2 § konkurslagen till rättegångsbalkens bestämmelser följer att kravet på prövningstillstånd även gäller vid överklagande av tingsrättens beslut i ett konkursärende.

Huvudregeln är alltså att det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens avgörande i ett *tvistemål* eller ett *brottmål*. I 49 kap. 13 § rättegångsbalken föreskrivs det emellertid vissa undantag för brottmålsdel och de innebär att de flesta brottmål inte omfattas av kravet på prövningstillstånd.

Innebörden av bestämmelserna i 49 kap. 13 § rättegångsbalken om prövningstillstånd i brottmål kvarstår oförändrad. Det krävs således även i fortsättningen prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens dom då den tilltalade bara har dömts till böter eller frikänts från ansvar för ett brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader (se 13 § första stycket). Har den tilltalade av tingsrätten dels

dömts till böter för visst brott, dels frikänts för annat brott för vilket är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader och överklagas tingsrättens dom endast i fråga om det brott som föranlett bötesstraffet, krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva överklagandet (se NJA 1995 s. 294). Kravet på prövningstillstånd gäller dock inte om domen överklagas av justitiekanslern eller en justitieombudsman (se 13 § tredje stycket). Har tingsrätten i brottmålsdomen även prövat ett enskilt anspråk mot den tilltalade, krävs – i enlighet med huvudregeln i 12 § – prövningstillstånd om överklagandet avser den frågan men inte också den skuldfråga som skadeståndet hänför sig till (jfr 13 § andra stycket). Vidare krävs det prövningstillstånd för det enskilda anspråket, om en brottmålsdom även överklagas i frågan om den tilltalade ska dömas för den gärning som det enskilda anspråket hänför sig till men prövningstillstånd inte ges i den delen (jfr 13 § andra stycket). De nu angivna bestämmelserna gäller även beslut som får överklagas endast i samband med överklagande av dom (se 13 § fjärde stycket).

Av 39 § ärendelagen framgår att systemet med prövningstillstånd även gäller vid överklagande av tingsrättens beslut i ett ärende. Vidare följer av 23 kap. 1 § miljöbalken att kravet på prövningstillstånd också gäller vid överklagande till Miljööverdomstolen av miljödomstolens avgörande i ett miljömål.

4.3 Vilka avgöranden är undantagna från kravet på prövningstillstånd?

Vissa överklaganden är undantagna från kravet på prövningstillstånd. Av 49 kap. 13 § rättegångsbalken framgår att det gäller vid överklagande av tingsrättens dom i ett brottmål där den tilltalade har dömts till annat än böter eller frikänts från ansvar för brott för vilket det är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader (jfr 13 § första stycket). Detsamma gäller i vissa fall då tingsrätten i en brottmålsdom även har prövat ett enskilt anspråk mot den tilltalade. Prövningstillstånd krävs inte vid överklagande av tingsrättens dom rörande det enskilda anspråket, om även frågan om den tilltalade ska dömas för den gärning som det enskilda anspråket hänför sig till har överklagats av någon part samt prövningstillstånd har meddelats i den frågan eller inte krävs (se 13 § andra stycket). Det innebär alltså att undantaget från kravet på prövningstillstånd är kopplat till den skuldfråga som det enskilda anspråket hänför sig till. Eftersom kravet på prövningstillstånd i brottmål inte har knutits till yrkandena utan till den faktiska utgången i målet, gäller liksom tidigare att det inte krävs prövningstillstånd för att hovrätten i brottmål ska pröva tingsrättens slutliga beslut eller beslut som får överklagas särskilt (se 13 § femte stycket).

Kravet på prövningstillstånd omfattar inte heller fall där den tilltalade i tingsrätten dels dömts till böter för visst brott, dels frikänts för annat brott, som haft strängare straff än fängelse sex månader i straffskalan, och tingsrättens dom överklagats självständigt av åklagaren i den frikän-

nande delen och anslutningsvis av den tilltalade i den fällande delen (se NJA 2010 s. 281).

Beslut av en förvaltningsmyndighet får i vissa fall överklagas direkt till hovrätten enligt bestämmelserna i rättegångsbalken. Det gäller beslut av hyres- och arrendenämnder, övervakningsnämnder och Statens vavnämnd. Prövningstillstånd krävs inte för att hovrätten ska pröva ett sådant överklagande.

Vid en enskilds överklagande av vissa beslut om utlämnande av allmän handling krävs inte prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens beslut (se 6 kap. 7 och 10 §§ offentlighets- och sekretesslagen).

4.4 Anslutningsöverklagande

I likhet med vad som har gällt tidigare omfattas ett anslutningsöverklagande av kravet på prövningstillstånd. Det innebär att ett självständigt överklagande och ett anslutningsöverklagande ska prövas var för sig och att ett anslutningsöverklagande inte automatiskt tas upp till prövning bara för att den som överklagat självständigt har fått prövningstillstånd. Om däremot det första överklagandet inte beviljas prövningstillstånd eller om detta överklagande återkallas eller av annat skäl förfaller, faller anslutningsöverklagandet (se 50 kap. 2 § och 51 kap. 2 § RB samt RH 1995:56).

Beträffande den situationen att åklagaren självständigt har överklagat tingsrättens dom i en del som inte kräver prövningstillstånd och den tilltalade anslutningsvis har överklagat domen i en annan del och yrkat frikännande från ansvar för brott som föranlett ett bötesstraff, se avsnitt 4.3.

Varken 52 kap. rättegångsbalken, som handlar om överklagande av beslut, eller ärendelagen innehåller bestämmelser om anslutningsöverklagande. Avsaknaden av en sådan bestämmelse i 52 kap. rättegångsbalken medför att ett anslutningsöverklagande inte kan göras i huvudsaken som en reaktion på att motparten har överklagat ett beslut som har tagits in i domen, t.ex. ett beslut om rättegångskostnader (se prop. 1993/94:190 s. 127). När det självständiga överklagandet helt eller delvis avser själva saken och därför faller under 50 eller 51 kap. rättegångsbalken, är det däremot tillåtet för motparten att anslutningsklaga i fråga om själva saken eller rättegångskostnaderna, eller andra accessoriska beslut som tagits in i domen, eller bådadera (se NJA 2003 s. 244).

4.5 Förutsättningarna för prövningstillstånd

4.5.1 Allmänt

Utgångspunkten för hovrättens prövning av tillståndsfrågan är parternas argumentering i den delen. Tillståndsprövningen är emellertid inte begränsad till de omständigheter som klaganden har anfört i överklagandet utan hovrätten måste i viss utsträckning – inom rimliga gränser – självmant försöka utröna om någon tillståndsgrund föreligger. Detta gäller i särskilt hög grad när fråga är om överklagande i indispositiva mål.

Av 49 kap. 14 § rättegångsbalken och 39 § andra stycket ärendelagen framgår att prövningstillstånd ska meddelas om

1. det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till, (*ändringsfall*)
2. det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till, (*granskningsfall*)
3. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt, (*prejudikatfall*) eller
4. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet (*extraordinära fall*).

De angivna tillståndsgrunderna gäller i alla mål och ärenden (tvistemål, brottmål samt övriga mål och ärenden) och de har utformats så att prövningen ska bli generösare än tidigare. Av ordalydelsen framgår att prövningstillstånd *ska* ges om någon tillståndsgrund är uppfylld.

När det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens avgörande, ska överklagandet innehålla uppgifter om de omständigheter som klaganden åberopar till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas (se 50 kap. 4 § första stycket 4 RB, 51 kap. 4 § första stycket 4 RB och 38 § tredje stycket ärendelagen). Utgångspunkten för hovrättens prövning av tillståndsfrågan är därför parternas argumentering i den delen. Liksom tidigare är tillståndsprövningen emellertid inte begränsad till de omständigheter som klaganden har anfört i överklagandet utan hovrätten måste i viss utsträckning – inom rimliga gränser – självmant försöka utröna om någon tillståndsgrund föreligger (jfr prop. s. 189). Kravet på hovrätten i detta avseende gäller i särskilt hög grad när fråga är om överklaganden i indispositiva mål (se NJA 2009 s. 798 I-III) och kan vidare antas få särskild betydelse i de fall då en överklagandeskrift är kortfattad eller då klaganden inte företräds av ett ombud. Ett beslut att inte meddela prövningstillstånd innebär alltså, oavsett vad klaganden har anfört till stöd för sitt yrkande att prövningstillstånd ska ges, att hovrätten har gjort en noggrann prövning av hur tingsrätten har handlagt målet och att hovrätten vid denna prövning inte har funnit något som ger anledning att betvivla att tingsrättens avgörande är riktigt eller att det finns anledning att bevilja prövningstillstånd av något annat skäl.

Vid Miljööverdomstolens prövning av tillståndsfrågan gäller enligt 23 kap. 2 § första stycket miljöbalken att 34 a § andra stycket förvalt-

ningsprocesslagen tillämpas, om det gäller ett avgörande som har meddelats i ett mål som överklagats till miljödomstolen eller i ett mål som avser utdömmande av vite efter särskild ansökan av myndighet, och att 49 kap. 14 § rättegångsbalken tillämpas i annat fall. Grunderna för prövningstillstånd enligt förvaltningsprocesslagen motsvarar inte de grunder som gäller enligt rättegångsbalken. Det innebär att Miljööverdomstolens prövning av tillståndsfrågan sker enligt olika bedömningsgrunder beroende på vilket regelsystem som är tillämpligt i det enskilda fallet. Även om handläggningen i Miljööverdomstolen i ett visst fall sker enligt ärendelagen, t.ex. vid ansökan om bidrag ur bygde- och avgiftsmedel, följer av ordalydelsen i 23 kap. 2 § första stycket miljöbalken att tillståndsprövningen ska göras med tillämpning av 49 kap. 14 § rättegångsbalken och inte, vilket ligger närmare till hands, 39 § ärendelagen (jfr prop. s. 280). Eftersom de angivna bestämmelserna har samma innebörd, har detta dock inte någon praktisk betydelse. Den 2 maj 2011 byter Miljööverdomstolen namn till Mark- och miljööverdomstolen. Tillståndsprövningen kommer då att ske med stöd av 4 kap. 1 § och 5 kap. 1 § lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar.

Förarbetena till de aktuella bestämmelserna finns i prop. 2004/05:131 s. 184 f., 259 f., 279 f. och 295 samt i prop. 2007/08:139, se även Justitiekottets betänkande 2008/09: JuU2 beträffande ny lydelse av 49 kap. 13 § rättegångsbalken. För en utförligare kommentar hänvisas till Peter Fitger, Rättegångsbalken, del 4 (i fortsättningen Fitger), och Peter Fitger, Lagen om domstolsärenden. En kommentar.

I övrigt kan även hänvisas till Peter Fitgers artikel ”Förhållandet mellan tingsrätts- och hovrättsprocess” i SvJT 2008 s. 453 samt Lars Heumans artiklar ”Kravet på prövningstillstånd för att hovrätten ska bedöma ett tvistemål” i JT 2007-08 s. 585 (i fortsättningen Heuman) och ”Ändringsdispens” i JT 2009-10 s. 590.

4.5.2 De särskilda tillståndsgrunderna

4.5.2.1 Ändringsfall (49 kap. 14 § 1 RB och 39 § andra stycket 1 ärendelagen)

Relativt lågt ställda krav gäller för att hovrätten ska anse att det föreligger ett ändringsfall. Alla tingsrättsavgöranden som bedöms tveksamma ska av rättssäkerhetsskäl tas upp till fullständig prövning.

Den centrala grunden för att meddela prövningstillstånd i ett mål eller ärende är att *det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till* (ändringsfall). Vid prövningen av denna tillståndsgrund måste därför hovrätten undersöka om det finns anledning att i något avseende rikta invändningar mot tingsrättens avgörande. Om det vid den inledande granskningen tydligt framgår att tingsrättens avgörande är riktigt, finns det inte något behov av en fullständig rättegång i hovrätten. Om hovrätten vid granskningen däremot finner något som leder

till att det överklagade avgörandet bedöms som tveksamt, ska prövningstillstånd meddelas. (Se prop. s. 184 f. och 260)

Bestämmelserna i 49 kap. 14 § rättegångsbalken och 39 § ärendelagen är avsedda att ge uttryck för den generösa syn på frågan om beviljande av prövningstillstånd som bör gälla. Avsikten är att ett relativt lågt krav ska gälla vid bedömningen av om en prövning av saken i hovrätten skulle kunna leda till en ändring av tingsrättens dom eller beslut. Alla avgöranden som bedöms som tveksamma ska av rättssäkerhetsskäl tas upp till fullständig prövning. Det innebär för ändringsfallens del att prövningstillstånd kommer att ges i något större utsträckning än vad som har gällt tidigare. Det går emellertid inte att ange hur sannolikt det bör vara att en fullständig prövning i hovrätten skulle leda till en ändring i tingsrättens avgörande, för att prövningstillstånd ska ges. I förarbetena uttalas inte att det måste finnas någon konkret anledning att betvivla avgörandets riktighet och något sådant krav har inte heller upprätthållits i praxis (se NJA 2009 s. 798 I-III med hänvisning till NJA 2002 s. 35 och 133).

I sådana mål där huvudfrågan beror på en skälighetsbedömning, t.ex. i fråga om storleken av ett skadestånd eller dagsböternas antal, är det ofta svårt att beteckna en viss bedömning som riktig eller felaktig och det finns i dessa fall därför inte anledning att meddela prövningstillstånd enbart av det skälet att tingsrättens bedömning framstår som något sträng eller något mild (se prop. s. 184 f. och 260). När slutet är beroende av en skälighetsbedömning lämnar detta alltså utrymme för olika utgångar utan att någon av dessa kan anses oriktig. Prövningstillstånd ska inte ges så snart det finns anledning att betvivla att hovrätten skulle göra precis samma bedömning som tingsrätten. För att prövningstillstånd ska ges krävs i stället att det finns anledning att betvivla att slutet ligger inom ramen för det skäliga (se NJA 2009 s. 738).

I familjemål bygger ofta avgörandet på en lämplighetsbedömning, där det kan finnas flera lösningar som får anses tillgodose barnets behov. I sådana mål saknas det enligt Högsta domstolens synsätt i regel skäl att ge prövningstillstånd om tingsrättens avgörande är väl motiverat och framstår som rimligt med hänsyn till utredningen i målet, även om det skulle finnas goda skäl som också talar för en annan lösning (se NJA 2009 s. 798 I-III). Om två lösningar framstår som i stort sett lika goda saknas det nog oftast anledning att meddela ändringsdispens. I mål som rör tillämpningen av den grundläggande principen om barnets bästa får det emellertid anses tveksamt att inte meddela prövningstillstånd om tingsrättens avgörande visserligen tillgodoser barnets behov men inte kan sägas innefatta den bästa lösningen för barnet (jfr Heuman i JT 2009-10 s. 609 f.). Oavsett detta gäller att den allmänna anvisning för hovrättens tillståndsprövning i familjemål som Högsta domstolen har lämnat inte omfattar ärenden om adoption, eftersom det normalt inte finns flera lösningar som tillgodoser adoptivbarnets behov. I sådana ärenden är utgångspunkten i stället att prövningen av tillståndsfrågan ska göras på samma sätt som i andra mål (se Högsta domstolens beslut den 3 september 2010 i mål nr Ö 4731-09).

Den omständigheten att tingsrätten i ett familjemål inte har beslutat i enlighet med det förslag som lämnats av socialnämnden i en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning räcker inte som skäl för att bevilja prövningstillstånd. Om förhållandena emellertid är sådana att de skäl som anförts för att avvika från socialnämndens bedömning inger tvivel eller om det av domskälen inte framgår vad som motiverat detta, kan det finnas skäl att bevilja prövningstillstånd. Detsamma gäller om utredningen har brister som gör att den kan ifrågasättas. (Se NJA 2009 s. 798 I-III).

Vid prövningen av om det finns skäl att ifrågasätta riktigheten av tingsrättens domslut eller beslut ska hovrätten ta ställning till både sak- och rättsfrågor. När det gäller sakfrågor måste hovrätten därför ta del av den bevisning som har lagts fram vid tingsrätten i den utsträckning det behövs för att kunna ta ställning till om bevisningen kan antas ha värderats på ett riktigt sätt. När det gäller frågan hur den muntliga bevisning som förebringats vid tingsrätten kan redovisas vid tillståndsprövningen hänvisas till avsnitt 4.6.7. Om det åberopas en ny omständighet eller ett nytt bevis som klaganden inte är oförhindrad att åberopa först i hovrätten (se 50 kap. 25 § rättegångsbalken), måste hovrätten vidare som ett led i tillståndsprövningen – utan att fatta ett formligt beslut i frågan – bedöma om det finns skäl att tillåta klaganden att åberopa omständigheten eller beviset och om det nya materialet kan tänkas påverka utgången i målet (se prop. s. 260). I fall då en ny omständighet åberopas av klaganden kan det finnas skäl för hovrätten att förordna om skriftväxling innan frågan om prövningstillstånd avgörs, i syfte att klarlägga i vad mån omständigheten är tvistig och vilken bevisning som åberopas (se NJA 2010 s. 384).

En förutsättning för att ett ändringsfall ska anses föreligga är att det finns skäl att betvivla riktigheten av det *slut* som tingsrätten har kommit till. Enbart det förhållandet att hovrätten inte i alla delar kan ansluta sig till de skäl som tingsrätten har anfört leder alltså inte till slutsatsen att prövningstillstånd ska ges enligt punkten 1, om det vid tillståndsprövningen görs den bedömningen att hovrätten vid en fullständig prövning skulle komma till samma slut men med en annan motivering. I en sådan situation kan det i stället finnas skäl att överväga om prövningstillstånd ska meddelas enligt någon av de andra tillståndsgrunderna.

Även om bestämmelserna om ändringsdispens och granskningsdispens delvis överlappar varandra, bör enligt Högsta domstolen en skillnad upprätthållas när det gäller utgångspunkten för prövningen (se NJA 2009 s. 738). Förutsättningarna för att meddela prövningstillstånd av ändrings-skäl bör i första hand prövas när det finns en *särskild* eller *konkret* anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens avgörande (prop. s. 186). Främst gäller detta när klaganden i överklagandet, utan att det finns något hinder mot detta, åberopar nya omständigheter som är av det slaget att de kan ge anledning till ett ändrat slut, men det kan också vara fråga om sådan kritik mot inslag i tingsrättens bevisvärdering eller rättsliga bedömning som ger anledning att anta att slutet inte är riktigt. I de fall där det inte finns några sådana särskilda eller konkreta skäl som ger anledning att betvivla det slut tingsrätten kommit till, är det däremot, enligt

Högsta domstolen, naturligt att utgå från bestämmelsen om granskningsfall vid tillståndsprövningen.

Högsta domstolen har därefter framhållit att ingen dispensgrund är överordnad någon annan och att hovrätten endast ska pröva om någon eller ingen dispensgrund är tillämplig utan att ange vilken grund som har tillämpats. Det kan dock antas att ändringsdispens i praktiken kommer att vara den vanligaste grunden. (Se NJA 2009 s. 798 I-III).

I detta sammanhang bör noteras att ändringsdispens enligt tidigare gällande regler meddelats i fall där tingsrätten underlåtit att redovisa sin bevisvärdering (NJA 2002 s. 35) och likaså när tingsrättens domskäl varit så kortfattade och otydliga att de inte tillräckligt belyser hur tingsrätten kommit fram till sitt domslut (NJA 2002 s. 133). Dessa fall torde numera bedömas som granskningsfall.

4.5.2.2 Granskningsfall (49 kap. 14 § 2 RB och 39 § andra stycket 2 ärendelagen)

Följande utgångspunkter bör gälla vid prövningen av frågan om det finns skäl att meddela prövningstillstånd därför att det föreligger ett granskningsfall.

- Att bevisvärderingen framstår som svår eller komplicerad medför i sig inte med nödvändighet att det föreligger ett granskningsfall, om tingsrättens skäl utgör ett fullgott underlag för en prövning av om det föreligger ett ändringsfall.
- Att rättsfrågan är svårbedömd behöver heller inte utgöra tillräckligt skäl för att målet ska bli ett granskningsfall.
- Knapphändig redovisning av innehållet i processmaterialet är som regel inte ett skäl för att meddela prövningstillstånd. Om ljud- och bildupptagningarna inte är tillgängliga kan det emellertid motivera att målet tas upp som ett granskningsfall.
- Om analysen av bevisningen i målet eller relevanta rättsfrågor är alltför summarisk, uppenbart ensidig, ologisk eller svårbegriplig kan detta tala för att ett granskningsfall föreligger.
- Granskningen i hovrätten bör i huvudsak inriktas på tingsrättens egentliga domskäl. Om dessa är bristfälliga, talar detta för att prövningstillstånd bör meddelas även om hovrätten fått uppfattningen att tingsrättens slut i och för sig framstår som riktigt.
- I vissa patentmål och miljömål samt andra omfattande eller komplicerade mål om tekniska eller ekonomiska förhållanden kan målets omfattning och komplexitet i sig tala för att prövningstillstånd ska meddelas.

Prövningstillstånd ska meddelas *om det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till* (granskningsfall).

I förarbetena (prop. s. 186) framhålls att det ibland är svårt att på grundval av innehållet i en tingsrättsdom bedöma om det finns skäl att ändra

tingsrättens avgörande. Kanske finns det inte någon särskild anledning att betvivla riktigheten i avgörandet, men det går inte heller att med någon högre grad av säkerhet säga att avgörandet faktiskt är riktigt. I propositionen understryks att så kan vara fallet även om avgörandet är välskrivet; det går ju inte alltid att i en dom eller ett beslut förmedla exakt hur målet har gestaltat sig vid domstolen. Det har därför ansetts att prövningstillstånd ska kunna meddelas i fall där det i och för sig inte finns någon konkret anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens slut, men där motiveringen framstår som oklar eller svårtillgänglig.

I vilka fall aktualiseras bestämmelsen?

Det bör understrykas att det är tingsrättens avgörande som ska vara svårbedömt för att granskningsfall ska föreligga, inte målet som sådant. Granskningsfallen måste alltså här ses mot bakgrund av ändringsfallen; det är i de mål där tingsrättens dom eller beslut och övrigt processmaterial inte ger ett fullgott underlag för att granska skälen och utifrån denna granskning göra en prognosbedömning, som prövningstillstånd enligt andra punkten kan komma i fråga.

Det kan framstå som om tillämpningsområdena för första och andra punkterna i 49 kap. 14 § rättegångsbalken och 39 § andra stycket ärendelagen i viss mån är överlappande (jfr Heuman s. 593 f.). I avsnitt 4.5.2.1 ovan behandlas frågan om hur de båda tillståndgrunderna förhåller sig till varandra.

Svårbedömd utredning eller bevisvärdering

I mål där utredningen är omfattande, mångfacetterad eller motsägelsefull och det framgår av tingsrättens skäl att *bevisvärderingen varit svår eller komplicerad* kan det enligt arbetsgruppens mening finnas särskild anledning att beakta frågan om granskningsdispens.

Om tingsrättens dom eller beslut innehåller en utförlig redogörelse för utredningen i målet och även en ingående analys som underlag för tingsrättens slutsatser, och det framgår att målet varit svårbedömt i bevishänseende, torde detta i sig enligt arbetsgruppens tolkning av motivuttalandena inte utgöra tillräckligt skäl för att anse att det föreligger ett granskningsfall. Som exempel kan nämnas att tingsrätten funnit att utredningen ger starkt stöd för kärandens påstående att ett visst rättsfaktum föreligger, men att omständigheten i fråga ändå inte är styrkt eller att båda parter åberopat omfattande bevisning som det av olika skäl varit svårt att dra några säkra slutsatser av. I en sådan situation kan alltså målet i och för sig vara svårbedömt, men om tingsrätten har presterat ett tillfredsställande underlag för granskningen, får hovrätten analysera processmaterialet och i stället ta ställning till om det föreligger ett ändringsfall.

Prövningstillstånd av granskningsskäl ska således i allmänhet inte meddelas av den anledningen att bevisvärderingen varit komplicerad eller svår eller att utredningen ”står och väger” nära det beviskrav som gäller.

Svårbedömd rättsfråga

Att en rättsfråga är svårbedömd torde enligt arbetsgruppens mening inte vara tillräckligt för att ett granskningsfall ska föreligga. Om hovrätten inte delar tingsrättens rättsliga bedömning, eller ställer sig tveksam till denna, kan det föreligga ett ändringsfall. Om en rättsutredning utvisar att rättsläget är oklart, kan det finnas anledning att ge prejudikatdispens för att möjliggöra en slutlig prövning i Högsta domstolen.

Att det krävs en ingående eller omfattande rättsutredning för att ta ställning till om tingsrättens rättsliga bedömning är riktig kan däremot knappast föranleda prövningstillstånd med stöd av andra punkten. En sådan rättsutredning kan ju genomföras innan beslut fattas i frågan om prövningstillstånd.

Knapphändig redovisning av processmaterialet

Om *ljud- och bildupptagningen* på grund av tekniskt fel eller annan orsak *inte är tillgänglig* och domen inte innehåller en tillräckligt utförlig redovisning av sådana förhørsutsagor som tingsrätten lagt till grund för avgörandet, kan detta utgöra ett skäl för att släppa fram målet som ett granskningsfall (prop. s. 260). Enligt arbetsgruppens mening kan detsamma antas gälla om upptagningarna i och för sig finns tillgängliga men är av bristfällig kvalitet.

Av nu nämnda förarbetsuttalanden torde man kunna dra slutsatsen att om ljud- och bildupptagningar av tillfredsställande kvalitet finns tillgängliga, har det mindre betydelse i vilken utsträckning tingsrätten redovisat innehållet i förhørsutsagorna. Om tingsrättens avgörande således *inte innehåller någon utförlig redovisning av förhørsutsagor* eller redogörelse för innehållet i den skriftliga bevisningen, men väl en saklig och logisk analys av processmaterialet i de egentliga domskälen, kan avsaknaden av förhørsreferat knappast utgöra skäl för att meddela prövningstillstånd enligt andra punkten. Inför avgörandet av frågan om prövningstillstånd kan ju rättsens ledamöter ta del av ljud- och bildupptagningen av förhören.

Ofullständig analys av bevisningen eller av rättsfrågorna

Bestämmelsen om prövningstillstånd i granskningsfall torde få störst betydelse i de fall där tingsrättens analys av målet framstår som ofullständig eller svårbegriplig (jfr NJA 2002 s. 35 och 133).

För att det på grundval av en ljud- eller bildupptagning eller utskrifter av förhör ska vara möjligt att bedöma tingsrättens bevisvärdering krävs det ofta, särskilt om bevisningen är omfattande, att tingsrättens avgörande innehåller domskäl som närmare redovisar hur tingsrätten resonerat i sakfrågan (prop. s. 261). *En knapphändig eller ofullständig bevisvärdering* förefaller därför vara en brist som i allmänhet inte kan botas genom att hovrätten tar del av tingsrättens processmaterial och gör en egen bedömning. Tanken är ju att tingsrättens resonemang ska läggas till grund

för hovrättens prövning i frågan om prövningstillstånd ska meddelas. Finns det då inget begripligt resonemang att bygga på, är det enligt arbetsgruppens mening tveksamt om hovrätten – ens efter att ha tagit del av samtliga förhör och all skriftlig bevisning – kan tillåta sig att dra slutsatsen att målet är rätt avgjort. I så fall gör hovrätten i praktiken en fullständig prövning och det kan ifrågasättas om detta bör ske utan att prövningstillstånd först har meddelats.

Ofullständigheter i det rättsliga resonemanget kan också leda till att det föreligger ett granskningsfall (jfr Heuman s. 604). Om tankeled är överhoppade eller om tingsrätten i den rättsliga avvägningen endast tagit hänsyn till skäl som talar för den valda lösningen eller om rättsfrågor behandlas på ett allmänt rörigt och ofullständigt sätt, kan det finnas skäl att ge granskningsdispens. Prövningen av dispensfrågan kan då begränsas till de delar av tingsrättsdomen som behandlar avgörande rättsfrågor.

Högsta domstolen har klargjort att det kan finnas skäl för prövningstillstånd av gransknings-skäl även i ett relativt okomplicerat mål, om tingsrättens domskäl inte tydligt redovisar hur de frågor som uppkommer i målet har bedömts (se NJA 2009 s. 590). Det aktuella fallet gällde frågan om det var klarlagt att den tilltalade hade handlat med s.k. likgiltighetsuppsåt. Tingsrätten hade inte redovisat sin bedömning av de båda led som måste vara uppfyllda för att den tilltalade ska anses ha handlat med likgiltighetsuppsåt i förhållande till effekten av sitt agerande. Under sådana omständigheter gick det enligt Högsta domstolen inte att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten hade kommit till. Skäl för granskningsdispens i hovrätten förelåg därför.

Även i ett senare avgörande – ett mål om vårdnad och umgänge – har Högsta domstolen funnit att ofullständiga domskäl utgör skäl för granskningsdispens (se NJA 2009 s 798 II). I enlighet med vad som anges i avsnitt 4.5.2.1 ovan fann Högsta domstolen skäl för ändringsdispens i fråga om både vårdnad och umgänge. Beträffande umgänget gällde dessutom att tingsrätten hade förordnat om ett mer omfattande veckoslutsumgänge än vårdnadshavaren medgett och socialnämnden föreslagit. Tingsrätten hade inte redovisat några skäl för sitt avgörande i umgängeförfrågan. Om det inte hade funnits skäl för prövningstillstånd av ändrings-skäl, borde hovrätten därför enligt Högsta domstolens uttalande i vart fall ha meddelat partiellt prövningstillstånd av gransknings-skäl i umgängeförfrågan.

Av rättsfallen framgår enligt arbetsgruppens mening att det ställs stränga krav på granskningen av tingsrättens skäl när hovrätten tar ställning till frågan om prövningstillstånd ska ges. Hovrätten måste alltså kontrollera att tingsrättens prövning av samtliga relevanta rätts- och bevisfrågor tydligt framgår av tingsrättens avgörande. Utrymmet för att anse att någon prövning framgår implicit eller att betrakta någon slutsats som underförstådd synes vara mycket begränsat. Om tingsrättens domskäl är ofullständiga eller oklara med avseende på det rättsliga resonemanget eller bevisvärderingen, ska alltså som regel granskningsdispens meddelas.

På motsvarande sätt som vid ofullständig bevisvärdering kan det ifrågasättas om bristen botas av att hovrätten vid en fullständig analys av rättsfrågorna finner att tingsrättens slut trots allt är riktigt. Invändningar kan riktas mot ett sådant förfarande, eftersom granskningen då inte bygger på tingsrättens domskäl.

I detta sammanhang bör också enligt arbetsgruppens uppfattning uppmärksammas den komplikation som kan uppstå om hovrätten vid en inledande granskning bedömer att tingsrättens slut är riktigt men att ett helt annat, av kändaren alternativt åberopat rättsfaktum bort läggas till grund för avgörandet. Tingsrätten kan t.ex. ha bifallit käromålet på den i första hand åberopade grunden, men hovrätten delar inte den bedömningen. Vid en genomgång av processmaterialet finner hovrätten emellertid att det mesta talar för att utgången skulle bli densamma vid en prövning av kändarens i andra hand åberopade grund. Tingsrättens dom innehåller i ett sådant fall kanske inte någon redovisning och analys av den bevisning eller den rättsliga argumentation som är relevant för andrahandsgrunden. Goda skäl kan anföras för att prövningstillstånd i en sådan situation bör meddelas för att möjliggöra en fullständig prövning av målet (jfr punkten 5 i Högsta domstolens beslut den 1 juli 2010 i mål nr Ö 4225-09).

Frågan diskuterades på hovrättens domarinternat hösten 2009. Meningarna var delade. Många ledamöter synes ha haft uppfattningen att om det står helt klart att tingsrättens domslut skulle komma att fastställas på den i andra hand åberopade grunden, behöver prövningstillstånd inte meddelas. Andra hävdade däremot att en prövning av ett annat rättsfaktum än det som tingsrätten lagt till grund för sin dom inte kan ske på pt-stadiet utan förutsätter att granskningsdispens meddelas.

Enligt 49 kap. 12 § rättegångsbalken krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens dom eller beslut. Mot den bakgrunden anser arbetsgruppen att det som huvudregel inte bör komma i fråga att på pt-stadiet pröva ett annat rättsfaktum än det som tingsrätten lagt till grund för sitt avgörande.

Stora och omfattande mål

Som ovan framhållits är det tingsrättens avgörande och inte själva målet som ska vara svårbedömt för att ett granskningsfall ska föreligga. I vissa situationer är det emellertid inte meningsfullt att upprätthålla denna distinktion.

I många patentmål och omfattande eller komplicerade mål om tekniska eller ekonomiska förhållanden kan det förutses att granskningsregeln kommer att tillämpas mer frekvent än i andra mål (prop. s. 261). Enligt arbetsgruppens bedömning kan detsamma antas gälla beträffande många miljömål. Är målet tillräckligt vidlyftigt kan de mest välskrivna domskäl vara otillräckliga som underlag för en bedömning av om det finns anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens domslut, varvid ett granskningsfall föreligger.

Att målet är omfattande och komplicerat (jfr Heuman s. 600) behöver inte innebära att tingsrättens dom är svårbedömd eller svårbegriplig. Om t.ex. hovrätten vid den inledande granskningen av ett omfattande tvistemål gör samma bedömning som tingsrätten om att fordran under alla förhållanden är preskriberad och utredningen i preskriptionsfrågan är ganska begränsad, bör inte målets omfattning i sig vara tillräckligt för att prövningstillstånd ska ges.

Andra skäl

Diskussionerna vid hovrättens domarinternat hösten 2009 gav vid handen att vissa anser att det kan föreligga granskningsfall även om tingsrättens skäl inte är oklara eller ofullständiga på det sätt som anges i förarbetena. Ett exempel på en sådan situation är att tingsrättens skäl i och för sig innefattar argument för den bedömning som gjorts i relevanta bevis- och rättsfrågor, men att motiveringen inte är särskilt pedagogisk och det är uppenbart att klaganden inte förstått resonemanget. I Ö-mål och ÖÄ-ärenden, där en ändrad motivering inte förutsätter att motparten har fått tillfälle att yttra sig, kan det finnas goda grunder för att meddela prövningstillstånd för att förtydliga skälen. Däremot är det tveksamt om det är lämpligt att hovrätten i ett T-mål meddelar prövningstillstånd endast för att skriva pedagogiska skäl. Ett prövningstillstånd i T-mål innebär ju att skriftväxling ska ske och därmed kan rättegångskostnader uppkomma för parterna. Enligt arbetsgruppens mening är det därför i regel inte motiverat att lämna prövningstillstånd i ett sådant mål om det enda syftet är att göra skälen mer begripliga för klaganden.

Likaså kan det i vissa fall finnas skäl för prövningstillstånd om tingsrättens skäl är utformade på ett sätt som hovrätten omöjligen kan ställa sig bakom, även om slutet är riktigt. Så kan vara fallet om skälen är stötande, olämpliga eller innefattar ett direkt missförstånd av något sakförhållande.

Enligt arbetsgruppens mening kan det dock diskuteras om det egentligen är granskningsdispens det är fråga om i dessa situationer. Det är ju inte hovrättens svårigheter att bedöma riktigheten av tingsrättens slut som föranleder prövningstillstånd, utan bedömningen att det av något skäl vore direkt olämpligt att låta tingsrättens skäl stå fast. Möjligen är det bättre förenligt med lagtextens ordalydelse att betrakta dessa situationer som extraordinära fall.

4.5.2.3 Prejudikatfall (49 kap. 14 § 3 RB och 39 § andra stycket 3 ärendelagen)

Prövningstillstånd ska även meddelas *om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt* (prejudikatfall).

I förarbetena konstateras kortfattat att det alltjämt behövs en möjlighet att meddela prövningstillstånd i prejudikatfall, eftersom en enhetlig rättstillämpning annars skulle försvåras (prop. s. 187) och att bestämmelserna

motsvarar hittills gällande regler (prop. s. 261). Någon skillnad i förhållande till tidigare gällande ordning, som syftar till att möjliggöra att principiellt intressanta mål kan tas upp i Högsta domstolen för ledning av rättstillämpningen, är alltså inte avsedd.

Högsta domstolen har framhållit den skillnad som ligger i att hovrätten ska meddela prövningstillstånd, om det är av vikt för rättstillämpningen att ett överklagande prövas av högre rätt, medan bestämmelsen om prejudikatdispens i Högsta domstolen inte är obligatorisk (se NJA 2009 N 65). Härav följer, enligt Högsta domstolen, att det på hovrätterna vilar ett visst ansvar att på eget initiativ uppmärksamma om ett överklagat mål rymmer någon fråga av prejudikatintresse och att kraven för prejudikatdispens måste anses vara något lägre ställda i hovrätt än i Högsta domstolen.

Det ansvar för hovrätterna som Högsta domstolen framhåller i beslutet innebär enligt arbetsgruppens mening att hovrätten i samband med en pt-föredragning måste analysera rättsfrågorna i målet utifrån ett prejudikatperspektiv, även om klaganden inte har gjort gällande att det föreligger ett prejudikatfall. Det åligger alltså hovrätten att i viss mån aktivt söka efter principiellt intressanta frågor.

En annan slutsats av rättsfallet är att det mycket väl kan vara motiverat att meddela prejudikatdispens i hovrätten, även om prejudikatintresset inte är så uttalat att det kan förutses att målet dispensereras även i Högsta domstolen. Enligt arbetsgruppens tolkning av Högsta domstolens uttalande är det snarare så att det ankommer på hovrätterna att ge prövningstillstånd i ett urval av mål som innefattar frågor i vilka det skulle kunna finnas behov av ledning för rättstillämpningen. Bland dessa kan sedan Högsta domstolen efter överklagande dit välja ut de mål som är mest lämpade för praxisbildning i högsta instans.

När det gäller prejudikatdispens kan det finnas skäl att överväga i vad mån hänsyn till kostnader och ev. påfrestning för parterna bör vägas in i bedömningen av om prövningstillstånd ska meddelas, särskilt i de fall där parterna inte själva gjort gällande att det rör sig om ett prejudikatfall. Ska hovrätten ta hänsyn till att en part utan ombud som överklagat för att få ändring inte har något intresse av att bidra till utvecklingen av rättspraxis? Om hovrätten vid pt-prövningen bedömer att det inte kommer att finnas skäl för ändring, men väl för utveckling av ett intressant rättsligt resonemang, är det ju egentligen inte till fördel för klaganden att prövningstillstånd beviljas. Frågan diskuterades på domarinternatet hösten 2009. Majoriteten gav då uttryck för uppfattningen att om målet har prejudikatintresse, ska prövningstillstånd meddelas i enlighet med lagtextens ordalydelse, oavsett vad klaganden anfört som skäl för prövningstillstånd och oavsett hänsyn till parterna.

4.5.2.4 Extraordinära fall (49 kap. 14 § 4 RB och 39 § andra stycket 4 ärendelagen)

Prövningstillstånd ska också meddelas om det finns *synnerliga skäl* för detta (extraordinära fall). Av förarbetena framgår att någon saklig ändring i förhållande till tidigare bestämmelser som avser extraordinära fall inte är avsedd (prop. s. 187 och 261). I första hand avses fall där något formellt fel av allvarigare art förekommit vid tingsrätten.

4.6 Handläggningen av pt-frågan

4.6.1 Behövs komplettering av skälen för prövningstillstånd?

Om klaganden i överklagandet har argumenterat i frågan om varför tingsrättens avgörande bör ändras, behöver hovrätten i normalfallet inte förelägga honom eller henne att dessutom ange skälen för varför prövningstillstånd ska meddelas. Detta klargörs i 50 kap. 7 §, 51 kap. 7 § och 52 kap. 6 § rättegångsbalken i deras nya lydelse. (prop. s. 189 f.) Motsvarande gäller för ärenden som handläggs enligt ärendelagen, se 38 § jämförd med 9 § denna lag.

Hovrätten bör förelägga klaganden att komplettera överklagandet i fråga om skäl för prövningstillstånd när

1. tingsrätten låtit bli att i avgörandet upplysa om att prövningstillstånd krävs och det inte av överklagandet framgår att klaganden känner till detta krav samt det inte är klart att prövningstillstånd ska meddelas,
2. tingsrättens information är oklar eller felaktig och det inte av överklagandet framgår att klaganden känner till de rätta förhållandena samt det inte är klart att prövningstillstånd ska meddelas,
3. överklagandet innehåller en argumentation i tillståndsfrågan som är oklar och det inte kan uteslutas att tillstånd ska meddelas, eller
4. hovrätten av annan anledning ska förelägga klaganden att komplettera sitt överklagande och överklagandet är bristfälligt även vad gäller tillståndsskälen. (prop. s. 263)

Behov av kompletteringsföreläggande med avseende på skäl för prövningstillstånd kan uppkomma även efter det inledande skedet av målets handläggning då kravet på prövningstillstånd uppstår under handläggningens gång, t.ex. när en brottmålsdom överklagats både i fråga om skuld och skadestånd men där överklagandet i skulddelen senare återkallas.

Ett kompletteringsföreläggande kan vidare behövas om klaganden i ett tvistemål åberopar ny omständighet eller nytt bevis först i hovrätten utan att ange varför detta ska tillåtas (se 50 kap. 25 § RB). Någon motsvarande begränsning i rätten att åberopa ny omständighet eller nytt bevis gäller inte i B-mål, Ö-mål eller ÖÄ-ärenden.

Om klaganden i överklagandet har begärt att hovrätten håller sammanträde för prövning av pt-frågan, och det under handläggningen av denna fråga framstår som sannolikt att ett sammanträde inte ska hållas (se avsnitt 4.6.5), bör klaganden underrättas om att pt-frågan kan komma att prövas utan sammanträde och beredas tillfälle att komplettera sitt överklagande. Hovrätten kan dock i stället fatta ett särskilt beslut om att avslå begäran om sammanträde och därefter bereda klaganden tillfälle att komplettera sitt överklagande inför hovrättens ställningstagande i pt-frågan.

4.6.2 Delgivningsfrågor

Avvisning av ett överklagande blir inte aktuellt endast av det skälet att klaganden inte har argumenterat i frågan om varför prövningstillstånd ska meddelas. Ett kompletteringsföreläggande med avseende på skäl för prövningstillstånd görs då inte vid äventyr av avvisning och delgivning med klaganden behövs inte.

I B-, T- och M-mål bör regelmässigt information om förenklad delgivning skickas till klaganden när sådan delgivning kan komma i fråga. I Ö-mål och ÖÄ-ärenden får bedömning göras av referenten i det enskilda fallet om sådan information bör sändas till klaganden.

4.6.3 Kontroll av tingsrättens ljud- och bildfiler

Kontroll av att eventuella ljud- och bildfiler finns i VERA och att kvalitén är godtagbar (dvs. att bild finns och att ljudet är hörbart) görs när målet kommer in till avdelningen. En noggrannare kontroll kan behöva göras då målet sätts ut till huvudförhandling.

Inför föredragningen av pt-frågan ska erforderlig genomgång av eventuella ljud- och bildfiler göras.

4.6.4 Behövs skriftväxling innan pt-frågan prövas?

Om det behövs, ska ett beslut om prövningstillstånd i mål som handläggs enligt rättegångsbalken föregås av skriftväxling. Detta regleras genom de nya paragraferna 50 kap. 7 a §, 51 kap. 7 a § och 52 kap. 6 a § rättegångsbalken. (prop. s. 190 f.)

För domstolsärenden är regleringen oförändrad i detta avseende, vilket innebär att ett beslut om prövningstillstånd också i dessa ärenden kan föregås av skriftväxling om det behövs. (I Hovrättsprocessutredningens betänkande (SOU 1995:124) och i Ds 2001:36 föreslogs en bestämmelse motsvarande nya 50 kap. 7 a § rättegångsbalken för domstolsärenden. Förslagen ledde dock inte till lagstiftning. Skälet till att en motsvarande bestämmelse inte infördes i ärendelagen är, enligt vad som upplysts från Justitiedepartementet, att det under lagstiftningsärendets gång bedömdes

att behov av en sådan bestämmelse saknades då det i ärendelagen inte finns någon motsvarighet till tidigare 50 kap. 11 § rättegångsbalken.)

Exempel på när skriftväxling behövs är enligt förarbetena när

1. klaganden anfört nya omständigheter eller bevis eller i övrigt lämnat nya uppgifter som inte framgår av handlingarna i målet under förutsättning att dessa kan tillåtas i målet och är relevanta,
2. det är sannolikt att prövningstillstånd kommer att meddelas och målet kan avgöras i sak i anslutning till tillståndsprövningen, eller
3. det är tveksamt om prövningstillstånd ska meddelas men motparten i ett yttrande kan tänkas komma att lämna kompletterande upplysningar av värde för tillståndsprövningen. (prop. s. 263 f.)

Vidare kan skriftväxling behövas om klaganden har begärt att sammanträde ska hållas och hovrätten under handläggningen av pt-frågan också finner att så sannolikt bör ske. Står det för hovrätten klart att sammanträde bör hållas behöver hovrätten inte bereda motparten tillfälle att, före sammanträdet, yttra sig i pt-frågan.

4.6.5 Behövs sammanträde inför prövningen av pt-frågan?

Möjligheten att hålla sammanträde bör utnyttjas restriktivt.

Om det finns särskilda skäl, får hovrätten i mål som handläggs enligt rättegångsbalken hålla sammanträde innan frågan om prövningstillstånd avgörs. Detta regleras genom de nya paragraferna 50 kap. 7 a §, 51 kap. 7 a § och 52 kap. 6 a § rättegångsbalken. Möjligheten att förordna om sammanträde bör utnyttjas restriktivt. (prop. 131 s. 191 f.)

För domstolsärenden är regleringen oförändrad i detta avseende och i 13 § andra stycket ärendelagen anges att det i förfarandet hos domstolen bör ”ingå sammanträde när detta kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av ärendet”. I Hovrättsprocessutredningens betänkande (SOU 1995:124) och i Ds 2001:36 föreslogs en bestämmelse motsvarande nya 50 kap. 7 a § rättegångsbalken för domstolsärenden. Förslagen ledde dock inte till lagstiftning. Från Justitiedepartementet har upplysts att det under lagstiftningsarbetet bedömdes att en sådan bestämmelse inte behövdes men att det inte är avsett att råda någon skillnad mellan ärendelagen och rättegångsbalken i fråga om sammanträde kan hållas innan frågan om prövningstillstånd avgörs.

Särskilda skäl för sammanträde finns t.ex. när

1. en part utan ombud har svårigheter att skriftligen presentera de omständigheter som han eller hon vill åberopa till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas och det inte kan uteslutas att det finns skäl för prövningstillstånd,
2. vissa sakomständigheter av betydelse för frågan om prövningstillstånd är svårutredda på grundval enbart av det skriftliga materialet, eller

3. prövningstillstånds-förfarandet annars skulle komma i konflikt med artikel 6 i Europakonventionen om rätten till en rättvis rättegång, dvs. framför allt om
- a) förhandling inte har förekommit vid tingsrätten,
 - b) parten begär förhandling i hovrätten,
 - c) avgörandet avser partens civila rättigheter eller skyldigheter eller brottsanklagelse,
 - d) det är fråga om en seriös rättstvist, och
 - e) det bedöms som sannolikt att prövningstillstånd inte kommer att beviljas.

(Prop. s. 264 och Ds 2001:36 s. 91 – Beträffande det fall då part begärt förhandling i hovrätten men kan anses ha avstått från muntlig förhandling i tingsrätten, se t.ex. Europadomstolens domar den 12 november 2002 i målet Lundevall mot Sverige och den 8 februari 2005 i målet Miller mot Sverige samt Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 3 uppl. 2007, s. 203 och 208 f.)

Någon bevisupptagning får inte ske under sammanträdet (prop. s. 264).

4.6.6 Vilka ska kallas till sammanträde inför prövningen av pt-frågan?

Till sammanträde som hålls inför prövningen av pt-frågan ska parterna kallas, 50 kap. 7 a §, 51 kap. 7 a § och 52 kap. 6 a § rättegångsbalken samt 18 § ärendelagen. Att en part uteblir hindrar inte att frågan om prövningstillstånd avgörs. Det bör anges i kallelsen. (prop. s. 264)

Av reglerna i 5 kap. 10 § rättegångsbalken följer att deltagande vid ett sammanträde kan ske genom ljud- och bildöverföring (videokonferens) eller ljudöverföring (telefonkonferens). Motsvarande gäller också för domstolsärenden enligt 21 § första stycket ärendelagen. (prop. s. 264 och 293 f.)

4.6.7 Presentation av tingsrättens ljud- och bildfiler vid tillstånds-prövningen

Hovrätten är inte skyldig att ta del av tingsrättens ljud- och bildfiler på det sätt som part har begärt. En part har inte heller rätt att efter föredragningen få information om hur ledamöterna har tagit del av ljud- och bildfilerna vid föredragningen.

Det saknas i allmänhet skäl att komplettera beslutsunderlaget med ytterligare uppgifter om förhørsutsagorna om det redan av det överklagade avgörandet och inlagorna i målet står klart hur frågan om prövningstillstånd ska bedömas. I annat fall kan det finnas skäl för hovrätten att ta del av tingsrättens ljud- och bildfiler. Behovet får bedömas i varje enskilt fall. (prop. s. 192 f.)

Att ta del av ljud- och bildfiler kan bli aktuellt när det överklagade avgörandet inte tillräckligt utförligt redovisar vad vittnen och andra hörda har uppgett och tingsrätten har lagt förhørsutsagorna till grund för avgörandet. Det bör kunna underlåtas om

1. klaganden godtar tingsrättens bevisvärdering,
2. klaganden inte har någon invändning mot den redovisning av förhørsutsagorna som finns i det överklagade avgörandet, eller
3. endast rättsfrågan i ett dispositivt tvistemål är tvistig. (prop. s. 193).

Om hovrätten behöver ta del av tingsrättens ljud- och bildfiler har i första hand den som ska föredra pt-frågan att inför föredragningen ta ställning till hur detta bör ske. Det får avgöras från fall till fall – slutligen av rättsens ledamöter – om det är tillräckligt att föredraganden tagit del av berörd upptagning och sedan, vid föredragningen, redovisar detta på lämpligt sätt. I annat fall får upptagningen eller delar av den spelas upp direkt vid föredragningen. (prop. s. 193, jämför också Heuman s. 611 f.)

Hovrätten är inte skyldig att vid föredragning av pt-frågan ta del av tingsrättens ljud- och bildfiler på det sätt som en part har begärt. I ett protokoll från föredragning av pt-frågan behöver inte anges hur rätten tagit del av sådana filer. Parterna har inte heller sedan beslutet i pt-frågan meddelats rätt att få information om hur detta skedde vid föredragningen. (Jämför även avsnitt 4.7.5.)

4.6.8 Prövningstillstånd för hela eller delar av målet, inhibition och förlikningsdiskussion med parterna

Beträffande frågan om tillståndsprövning bör ske av hela överklagandet på en och samma gång och om inhibition, se avsnitt 4.7.4.

När prövningstillstånd har meddelats kan det vara lämpligt att i omedelbar anslutning till tillståndsbeslutet ta upp frågan om förlikning med parterna. Även då sammanträde hålls för tillståndsprövningen bör förlikningsfrågan lämpligen kunna föras på tal.

4.7 Frågor om beslutet i pt-frågan

4.7.1 Beslutsförhet

Pt-prövningen görs som huvudregel av tre lagfarna ledamöter. En ensam ledamot får dock bevilja prövningstillstånd, under förutsättning att frågan är enkel och inte avser s.k. partiellt prövningstillstånd.

Frågor om prövningstillstånd ska som huvudregel prövas av tre lagfarna domare (2 kap. 4 § tredje stycket RB). Om frågan är enkel får i vissa fall ett prövningstillstånd meddelas av en lagfaren domare. I miljö-, patent-

och fastighetsmål får en ledamot med speciell teknisk sakkunskap delta i tillståndsprövningen i stället för en av de lagfarna ledamöterna.

Huvudregel

Huvudregeln är att hovrätten består av tre lagfarna ledamöter när en fråga om prövningstillstånd ska avgöras. Detta innebär att hovrätten i samband med tillståndsprövningen kan behandla vissa andra uppkommande delfrågor, t.ex. frågor om tillåtande av nya omständigheter eller bevis. Vidare kan färdigberedda mål avgöras i sak i samband med föredragningen i fråga om prövningstillstånd (prop. s. 194).

Fråga av enkel beskaffenhet

I de mål där hovrätten har att tillämpa de allmänna sammansättningsreglerna får en lagfaren domare ensam bevilja prövningstillstånd som inte är begränsat till en viss del av en dom eller ett beslut enligt 49 kap. 14 a § första stycket rättegångsbalken (2 kap. 4 § tredje stycket RB, prop. s. 195). En förutsättning för detta är dock att frågan är enkel.

I förarbetena utvecklas inte närmare vad som ska anses vara en fråga av enkel beskaffenhet; i stället hänvisas till tidigare lagstiftningsarbeten. Mål av enkel beskaffenhet har där angetts ha avseende både på den rättsliga bedömningen och bevisvärderingen (jfr prop. 1988/89:95 s. 60 f. och 75).

Vad som är att bedöma som en enkel fråga är naturligtvis svårt att ange generellt. I följande situationer kan dock en fråga av enkel beskaffenhet tänkas föreligga:

- om det är klart att något formellt fel av allvarigare art har begåtts vid handläggningen i tingsrätten,
- det framstår som helt klart att tingsrättens dom är felaktig,
- åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån,
- ordföranden har varit skiljaktig,
- i ett vårdnadsmål har nya omständigheter inträffat efter tingsrättens dom,
- prövningstillstånd har beviljats i en liknande eller identisk fråga, eller
- om det är tydligt att rättsläget är oklart.

Om utgången i tingsrätten framstår som tveksam bör tillståndsfrågan normalt avgöras av tre ledamöter.

Observera att en ensam domare inte kan besluta att prövningstillstånd inte ska ges och inte heller bevilja partiellt prövningstillstånd (se vidare under avsnitt 4.7.4).

Speciell sakkunskap

För miljö-, patent- och fastighetsmål finns en möjlighet att bestämma att en ledamot med speciell teknisk sakkunskap ska ingå i rätten i stället för en av de lagfarna ledamöterna vid prövningen av tillståndsfrågan (20 kap. 11 § miljöbalken, 67 § tredje stycket patentlagen respektive 13 § tredje stycket lagen om domstolar i fastighetsmål, prop. s. 196 f.).

Det finns vidare möjlighet att anlita särskilda ledamöter att delta i prövningen av mål där ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse (2 kap. 4 a § RB).

4.7.2 Omröstning

Vid avgörande av frågan om prövningstillstånd gäller vanliga omröstningsregler (16 kap. 3 § respektive 29 kap. 3 § RB). Det innebär att prövningstillstånd meddelas om två av tre ledamöter röstar för tillstånd. I enkla fall finns möjlighet för en ledamot att ensam bevilja prövningstillstånd (se ovan under 4.7.1).

4.7.3 Får hovrättens beslut i pt-frågan överklagas?

Hovrättens beslut om att meddela prövningstillstånd, helt eller delvis, är ett beslut under rättegången och det får inte överklagas (se 54 kap. 8 § 3 RB).

Ett beslut om att inte meddela prövningstillstånd är däremot ett slutligt beslut som, med vissa undantag, får överklagas (se 54 kap. 3 § första stycket RB). I de fall hovrättens beslut i pt-frågan avser ett interimistiskt förordnande om vårdnad, boende eller umgänge gäller att beslutet aldrig får överklagas (se 20 kap. 12 § tredje stycket FB och NJA 2008 s. 1190). Ett förbud mot överklagande gäller också för hovrättens beslut om att inte meddela prövningstillstånd avseende ett underrättsavgörande som rör en fråga om jäv mot domare i tingsrätt (se 54 kap. 8 § 1 RB och Högsta domstolens beslut den 25 augusti 2010 i mål nr Ö 2362-10). Inte heller hovrättens beslut om att vägra prövningstillstånd efter överklagande av ett beslut varigenom tingsrätten funnit sig behörig att ta upp ett mål får överklagas (se 54 kap. 7 § RB och NJA 2010 s. 330).

Beträffande överklagande av Mark- och miljööverdomstolens beslut i pt-frågan hänvisas till 5 kap. 5 § lagen om mark- och miljödomstolar.

4.7.4 Partiellt prövningstillstånd

Möjligheten att begränsa ett prövningstillstånd till viss del av målet bör utnyttjas när det är lämpligt.

Vad som omfattas av ett prövningstillstånd framgår av 49 kap. 14 a § andra stycket rättegångsbalken, nämligen;

- domen eller det slutliga beslutet i den utsträckning parten har överklagat avgörandet,
- överklagade beslut som tagits in i domen eller det slutliga beslutet och som inte angår ett ombud, ett vittne, en sakkunnig eller någon annan som inte var part eller intervenient i tingsrätten,
- överklagade beslut som får överklagas endast i samband med att domen eller det slutliga beslutet överklagas.

Genom reformen införs en möjlighet för hovrätten att begränsa ett prövningstillstånd till att gälla en viss del av en dom eller ett slutligt beslut. Denna möjlighet kan ha stor processekonomisk betydelse och bör utnyttjas när detta är möjligt. En förutsättning är dock att utgången i den delen inte kan påverka andra delar av det överklagade avgörandet (s.k. partiellt prövningstillstånd, 49 kap. 14 a § första stycket RB och 39 § andra stycket ärendelagen). I förarbetena anges som exempel på partiellt prövningstillstånd att tillstånd lämnas för ett av flera kumulerade tvistemål eller att i ett mål om fullgörelse, där både skyldigheten att fullgöra och fullgörelsens storlek är tvistiga, tillståndet begränsas till den senare men inte den förra frågan. Vidare anges att prövningstillståndet kan inskränkas till rättegångskostnadsfrågan, eller att tillståndet i ett brottmål begränsas till skadeståndsdelen. I brottmål kan tillståndet begränsas till någon eller några av de åtalade gärningarna samt påföljden eller enbart till påföljden eller till en fråga om förverkande. Tillstånd kan dock aldrig begränsas till skuldfrågan (prop. s. 261). Att partiellt prövningstillstånd även kan ges i mål om vårdnad, boende och umgänge framgår av Högsta domstolens uttalanden i rättsfallet NJA 2009 s. 798 II.

Det bör framhållas att möjligheten att begränsa prövningstillstånd gäller dom och *slutligt* beslut. Beslut under rättegången omfattas alltså inte av möjligheten. Detta innebär exempelvis att hovrätten vid överklagande av ett interimistiskt beslut rörande vårdnad och umgänge (dvs. i ett Ö-mål) inte kan meddela partiellt prövningstillstånd i umgängesfrågan.

Om hovrätten meddelar partiellt prövningstillstånd och således inte meddelar prövningstillstånd i övriga delar, anses beslutet i avslagsdelen vara ett slutligt beslut som kan överklagas till Högsta domstolen enligt vanliga regler. Om överklagande sker får hovrätten i det enskilda fallet ta ställning till om den fortsatta prövningen i hovrätten bör avvakta utgången i Högsta domstolen. Det kan då finnas anledning att vilandeförklara den i hovrätten kvarvarande delen i avvaktan på Högsta domstolens ställningstagande. (prop. s. 187 f.)

Normalt bör hovrätten tillståndspröva hela överklagandet på en och samma gång. Ibland kan det dock vara lämpligt att ta upp en viss del av målet till separat tillståndsprövning och att avgöra frågan om prövningstillstånd för resterade delar vid ett senare tillfälle. Det gäller i synnerhet prövningen av sådana bifrågor som avses i 50 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken, t.ex. kvarstad och omedelbar verkställighet av dom. I des-

sa fall är det dock inte fråga om ett partiellt prövningstillstånd (vilket det alltså är när tillståndsprövning sker av hela målet och pt beviljas endast i begränsad omfattning) utan om prövningstillstånd avseende olika avgöranden (dom respektive beslut intaget i dom). (prop. s. 264. Jfr även Welamson, Rättegång VI, 3:e uppl., s. 174 f.) (Beträffande brottmål se ovan under avsnitt 4.2.)

För att hovrätten ska kunna ta ställning till en interimistisk fråga som prövats av underinstansen och som tagits in i domen krävs att prövningstillstånd beviljas i den delen. Ett beslut om inhibition kan dock meddelas redan innan frågan om prövningstillstånd tas upp. (Fitger, kommentaren till 50 kap. 7 a § RB, s. 50:56, med där angivna hänvisningar.) Är det fråga om ett först i hovrätten väckt interimistiskt yrkande föreligger emellertid inte hinder mot att ta upp yrkandet till prövning utan att prövningstillstånd har meddelats (jfr NJA 2001 s. 282 med där gjorda hänvisningar).

Ett praktiskt exempel på successiv tillståndsprövning kan vara att det i den överklagade domen finns ett interimistiskt förordnande. Klaganden yrkar, utöver ändring i sak, att det interimistiska förordnandet omedelbart ska ändras samtidigt som anstånd begärs med att utveckla talan i sak. Frågan om prövningstillstånd avseende det interimistiska förordnandet kan då prövas separat. I ett sådant fall är det viktigt att det av hovrättens beslut klart framgår vilket eller vilka beslut som hovrätten prövat och att prövningstillstånd avseende kvarvarande del av målet kommer att prövas senare.

4.7.5 Beslutets utformning

Hovrättens beslut om att inte meddela prövningstillstånd motiveras regelmässigt med standardiserade skäl. Beslut om att meddela prövningstillstånd motiveras däremot som regel inte.

Ett beslut att inte meddela prövningstillstånd är ett slutligt beslut medan ett beslut att meddela sådant tillstånd inte är slutligt. Besluten behöver inte sättas upp särskilt och behöver inte heller motiveras (17 kap. 12 och 13 §§ samt 30 kap. 10 och 11 §§ RB). Det är dock inte något som hindrar att så sker.

Även om det inte finns något krav på att ett beslut om att vägra prövningstillstånd motiveras, kan det finnas anledning att i det enskilda fallet ange varför prövningstillstånd inte har meddelats (prop. s. 198). En part som nekas prövningstillstånd kan nämligen ha intresse av att kunna ta del av hovrättens resonemang i tillståndsfrågan för att kunna ta ställning till om beslutet bör överklagas och vilka skäl som ska anföras i överklagandet. Ett sådant önskemål kan dock inte leda till att hovrätten motiverar sin syn i själva sakfrågan. Detta låter sig inte göras eftersom hovrätten endast gjort en tillståndsprövning och inte en fullständig prövning av målet. Om det har satts i fråga om den överklagade domen eller det överklagade

beslutet omfattas av krav på prövningstillstånd, kan det finnas skäl för hovrätten att motivera sitt ställningstagande.

Hovrätten motiverar regelmässigt beslut om att inte meddela prövningstillstånd med standardiserade skäl. I skälen anges under vilka förutsättningar hovrätten ska meddela prövningstillstånd samt att hovrätten har gått igenom utredningen i målet och funnit att det inte finns skäl att meddela prövningstillstånd i det aktuella målet. Som huvudregel finns det inte skäl att i beslutet redovisa vare sig på vilket sätt åberopad muntlig bevisning presenterats för rätten eller hur den skriftliga bevisningen har genomgåts (jfr avsnitt 4.6.7). I undantagsfall kan det emellertid vara motiverat att i beslutet redovisa hur hovrätten har tolkat yrkanden och grunder.

I samband med att tillståndsfrågan avgörs kan hovrätten avslå parts begäran om sammanträde inför prövningen av pt-frågan. En förutsättning för detta är att parten fått information om att frågan om prövningstillstånd kan komma att avgöras utan sammanträde.

När prövningstillstånd vägras kan det bli aktuellt att besluta om rättegångskostnader i hovrätten. I den frågan gäller vanliga rättegångskostnadsregler, vilket innebär att en klagande som inte beviljas prövningstillstånd normalt anses som tappande part.

Tingsrättens dom eller beslut ska stå fast i den utsträckning prövningstillstånd inte meddelas och en upplysning om detta ska tas in i hovrättens beslut (49 kap. 14 a § tredje stycket RB).

När prövningstillstånd meddelas redovisar hovrätten inte i beslutet vilken dispensgrund som har tillämpats (se NJA 2009 s. 798 I-III).

4.7.6 Begäran om förhandsavgörande från EG-domstolen

I de fall klaganden yrkar att förhandsavgörande ska inhämtas från EG-domstolen eller på annat sätt har väckt frågan om en sådan åtgärd kan hovrätten, i de fall den beslutar att inte inhämta sådant avgörande, i vissa fall ha en skyldighet att ange skälen för detta, 1 § lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från EG-domstolen. Skyldigheten att motivera ett avslagsbeslut gäller i de fall hovrätten omfattas av den principiella skyldigheten att inhämta förhandsavgörande från EG-domstolen (EG fördraget, artikel 234). Detta blir fallet när hovrättens eller Miljööverdomstolens slutliga avgörande inte får överklagas.

Bestämmelsen om skyldighet att ange skälen för att inte inhämta ett förhandsavgörande gäller oberoende av om prövningstillstånd meddelas eller inte. Beslutet kan dock fattas i samband med beslut om att inte bevilja prövningstillstånd och kan tas in i samma beslut (prop. 2005/06:157 s. 35 f.).

Motiveringen kan vara kortfattad. Den behöver bara ange vilken av undantagsgrunderna som är aktuell. Det följer av den s.k. CILFIT domen (28 Mål 283/81, CILFIT mot Ministero della Sanità (REG 1982 s. 3415) att förhandsavgörande inte behöver inhämtas

- 1) när den uppkomna frågan saknar relevans,
- 2) när den gemenskapsrättsliga bestämmelsen redan har blivit föremål för en tolkning av EG-domstolen eller
- 3) när den korrekta tolkningen av gemenskapsrätten är så uppenbar att det inte finns utrymme för något rimligt tvivel.

4.8 Fördelningen av arbetsuppgifter

4.8.1 Vem kontrollerar tingsrättens ljud- och bildfiler (se även avsnitt 4.6.3)

Kontroll av att eventuella ljud- och bildfiler finns i VERA och att kvalitén är godtagbar (dvs. att bild finns och att ljudet är hörbart) görs av kansliet när målet kommer in till avdelningen. Kansliet kan också i samband med utsättning till huvudförhandling behöva göra en noggrannare kontroll.

Inför föredragningen av frågan om prövningstillstånd gör den som ska föredra denna fråga erforderlig genomgång av eventuella ljud- och bildfiler.

4.8.2 Vem handlägger frågor om prövningstillstånd

Eventuell komplettering och skriftväxling innan föredragning av frågan om prövningstillstånd bör göras inom beredningsorganisationen. Om pt-frågan ska föredras av ledamot, bör målet eller ärendet vid fördelning till denne vara klart för föredragning.

4.8.3 Vem föredrar frågor om prövningstillstånd

Frågor om prövningstillstånd föredras av föredragande, fiskal eller ledamot, beroende på vad som är effektivast i varje särskilt fall.

Frågor om prövningstillstånd föredras av en föredragande, fiskal eller ledamot. Det har överlämnats till varje avdelning att utforma lämpliga rutiner för hur mål och ärenden ska fördelas mellan föredragande, fiskaler och ledamöter. Ett krav som ställs är emellertid att varje avdelning arbetar på ett sådant sätt att pt-frågan prövas snabbt och effektivt. I det sammanhanget måste det beaktas att det finns ett värde i att föredragande och fiskaler får erfarenhet av att föredra frågor om prövningstillstånd. I vissa fall, t.ex. där rättsfrågan är svår eller materialet är mycket omfattande, kan det av tidsskäl vara mest rationellt att pt-frågan föredras av en erfaren ledamot.

4.9 Handläggningstiden av pt-frågan

Frågan om prövningstillstånd ska ges prövas snarast och senast inom tre månader från det att målet eller ärendet kom in till hovrätten. Att frågan prövas snabbt är särskilt viktigt i familjemål och i andra mål eller ärenden av brådskande natur.

Av 21 § hovrättsinstruktionen framgår att frågor om prövningstillstånd ska tas upp till prövning så snart det kan ske. Utgångspunkten för den nu aktuella reformen är också att hovrätten snarast möjligt ska pröva frågan om det finns skäl att meddela prövningstillstånd. Att tillståndsprövningen kan ske snabbt och effektivt har ansetts vara av stor betydelse för att ett utvidgat system med prövningstillstånd ska innebära någon verklig förbättring av hovrättsprocessen (jfr prop. s. 178 f. och 195). I stora och omfattande mål, där inläsningen av pt-frågan kan antas ta oproportionerligt lång tid, kan det finnas skäl att redan på ett tidigt stadium överväga om det föreligger ett granskningsfall.

Målsättningen är att pt-frågan prövas snarast och senast inom tre månader från det att målet eller ärendet kom in till hovrätten.

Att pt-frågan prövas snabbt är särskilt viktigt i vissa familjemål (vårdnad om barn, barns boende och umgänge med barn). En sådan ordning får anses vara förenlig med barnets bästa, eftersom domar i familjemål av nu angivet slag inte vinner rättskraft och parterna därför kan väcka talan på nytt i saken vid tingsrätten.

De mål som är av brådskande natur – t.ex. konkurser och familjemål med interimistiska yrkanden – får, liksom tidigare, hanteras med förtur. Det innebär att pt-frågan i dessa mål ska handläggas skyndsamt.

Målsättningen att pt-frågan som regel ska vara avgjord inom tre månader bör hållas i minnet då anstånd ges, t.ex. med att komplettera ett överklagande.

4.10 Uppföljning och utvärdering

Det är angeläget att sträva efter en enhetlig tillämpning av de nya bestämmelserna om prövningstillstånd inom hovrätten.

Rättsliga frågor som rör tillämpningen av reglerna om prövningstillstånd bör diskuteras på viceordförandekonferenserna. Beredningsrutiner och andra praktiska frågor som gäller handläggningen av pt-frågan bör diskuteras vid de regelbundet återkommande mötena mellan de beredningsansvariga. I de fall samsyn inte nås, kan frågorna även tas upp till diskussion i ledningsgruppen.